

DE RESURRECTIE VAN JACOB VAN ARTEVELDE IN DE 19DE-EEUWSE GENTSE ARBEIDERSBEWEGING. OVER HET VERLANGEN NAAR 'DE GROTE MAN'¹

Opgedragen aan Guy Vanschoenbeek (10-III-1953 - 10-XII-1996),
"een inspirerende vakgenoot, met het accent op het genieten van het vak"

Gita Deneckere, Postdoctoraal onderzoeker FWO (RUG)

In dit artikel staat een imaginaire Arteveldefiguur centraal, niet de échte Jacob Van Artevelde. Uitgangspunt is het frappante feit dat de naam Jacob Van Artevelde herhaaldelijk opduikt in de context van het Gentse arbeidersprotest in de 19de eeuw, dat het voorwerp vormde van mijn doctoraatsonderzoek. Vooreerst dient beklemtoond dat dit geen studie is van de Arteveldefiguur in de Vlaamse beweging. Het ligt voor de hand dat Jacob Van Artevelde een geknipt personage is om als voorloper te fungeren in de Vlaamse strijd tegen de Franse onderdrukking: het is een bekend gegeven dat hij door een reeks flaminganten - van Hyppolite Van Peene en Hendrik Conscience over Paul de Mont tot Cyriel Verschaeve - gerecupereerd is als de belichaming van de Vlaamse vrijheidsstrijder. Het onderwerp van dit artikel - de prominente plaats van de Arteveldefiguur in de Gentse arbeidersbeweging - is minder bekend en ook moeilijker vast te pakken, misschien omdat de socialistische intellectuelen minder met het verleden bezig waren en zijn dan de flaminganten en er hoe dan ook minder over geschreven hebben.

---

¹ Dit is de tekst van een lezing, gehouden op 30 november 1996 voor de ledenvergadering van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent. Met dank aan em. prof. dr. R.C. Van Caenegem die het onderwerp suggereerde en mij op die manier in de gelegenheid stelde een problematiek die zich in de marge van mijn doctoraatsonderzoek bevond beter uit te werken. Tevens dank ik Jan Art, Jeroen Deploige, Filip Geerardyn en Cateau Robberechts, leden van een cartel rond 'Geschiedenis en psychoanalyse' voor de vruchtbare gedachtenwisselingen tijdens de afgelopen maanden.

1. *The hero exists in the mind, outside history* of de ontzieling van de geschiedenis

1.1. Bedenkingen bij een demythologiseringsproject

Het eerste aanknopingspunt voor mijn uiteenzetting is het redelijk ophefmakend en zeer succesrijk boek onder leiding van ULB-historica Anne Morelli over de grote mythen van de geschiedenis van België. Het is een schoolvoorbeeld van de tendens tot demythologisering die we in de actuele geschiedschrijving aantreffen. Anne Morelli positioneert zich radicaal, zelfs een beetje meedogenloos in een debat dat volgens sommigen veel gecompliceerder is dan zij wil doen geloven. Morelli gaat uit van de verwevenheid tussen geschiedschrijving en politiek, tussen geschiedschrijving en macht. Sinds jaar en dag hebben historici hand- en spandiensten verleend aan machthebbers en politici, tot meerdere eer en glorie van diezelfde machthebbers en politici. Dat was met name het geval in de context van het 19de-eeuwse nationalisme en daarover handelen de meeste bijdragen in het boek. De geschiedenis werd geïstrumentaliseerd in functie van de nationale droom. Het nationaal verleden werd niet zozeer ontdekt, maar 'uitgevonden' (en verzonnen) door de 19de-eeuwse geschiedschrijvers. De middeleeuwse helden waren in dat project natuurlijk dankbare slachtoffers. Men kon lustig de gaten in de bronnen opvullen met de eigen fantasie. Schimmige figuren uit de 14de eeuw, zoals Van Artevelde, werden als illustere voorvadersen de identificatiefiguren van een nieuwe tijd en werden gekneed in functie van de actuele politieke noden².

Sindsdien is heel wat veranderd, zowel op het gebied van het instrumentarium en de finaliteit van de historiografie, als op politiek gebied. Het effect van die veranderingen is dat van de vaderlandse geschiedenis van weleer niet veel meer heel blijft. Anne Morelli's boek pretendeert dan ook niet een nieuwe visie te brengen, maar is een soort synthese van wat in de loop der jaren zoal gedeconstrueerd is aan nationale mythen. Voor haar is de opdracht van historici klaar en duidelijk: zij moeten geen mythen creëren of voeden, maar die mythen aan de werkelijkheid toetsen en (dus) doorprikken. Geen enkele rechtgeaarde historicus zal dat betwisten. Maar ... er is een grote maar ... die ik zal proberen te illustreren aan de hand van de Artevelde mythe in de 19de eeuw.

We weten dat de romantische 19de eeuw teruggreep naar de 14de eeuw, een roemrijke periode voor onze contreien, waar grote mannen als Jan Breydel en Pieter De Coninck, Zannekin en Jacob Van Artevelde een hoofdrol speelden. Van Artevelde was een ietwat raadselachtig figuur waarover niet zodanig veel bronnen opheldering verschaffen, wat dus veel projecties toelaat. Het feit dat zijn triomf van korte duur was en hij later vermoord werd, droeg ongetwijfeld bij tot

---

² MORELLI A., *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*. Berchem, 1996, pp. 7-20.

zijn heldenstatus en martelaarschap³. Voor de 19de-eeuwse historicus was hij ongetwijfeld een figuur die tot de verbeelding sprak; zijn heldendaden werden verheerlijkt en geroemd. Voor sommigen incarneerde Van Artevelde de opstand van de gewone man en was hij een democraat-avant-la-lettre die op het volk steunde en de economische crisis omhoog.

Men zou de 19de-eeuwse Artevelde historiografie in hoge mate als anachronistische omgang met een episode uit het middeleeuwse verleden kunnen bestempelen. Recent historisch onderzoek plaatst Jacob Van Artevelde niet langer centraal, maar de context waarbinnen hij kon doen wat hij gedaan heeft: een context van sociaal-economische crisis, internationale spanningen en een machtsvacuüm op lokaal vlak. Het belang van het historisch personage wordt gerelativeerd door de nadruk te leggen op de sociaal-economische structuren en politieke omstandigheden⁴.

In 'De grote mythen van de geschiedenis van België' gaat één van de hoofdstukken uiteraard over Jacob Van Artevelde⁵. Wat we hier leren is niet nieuw, er zijn reeds grondiger studies aan dit onderwerp gewijd, zoals we verder zullen zien. De auteur, Sophie Rottiers, heeft zich in de behandeling van de Artevelde mythe laten inspireren door David Nicholas, een Amerikaans historicus die in 1988 *The van Artevelde's of Ghent. The varieties of vendetta and the hero in history* publiceerde. Nicholas is in het genoemde boek op zijn zachtst gezegd zeer kritisch voor Van Artevelde. Hij is een geavoueed revisionist, die niet onder stoelen of banken steekt dat hij korte metten wil maken met de Artevelde mythologie, meer bepaald daar waar Artevelde als een democraat-avant-la-lettre wordt voorgesteld. Nicholas hangt een heel ander beeld op van Van Artevelde, dat er grosso modo op neerkomt dat de 19de-eeuwse volksheld een uitermate cynisch demagoog was, een berekende en bloeddorstige machtswellusteling, een wrede opportunist, die schanddaden en moorden op zijn geweten had waar hij niet de minste wroeging over toonde. Hij was geen volksvertegenwoordiger in de letterlijke betekenis van het woord, maar hij gebruikte de massahysterie in zijn eigen persoonlijk voordeel, onder meer om enkele patriciërs, waarmee hij nog een eitje te pellen had, een kopje kleiner te maken. Volgens Nicholas is een bepaalde historiografie stekeblind voor de 'gebreken' van Van Artevelde. Men wil hem niet kennen zoals hij echt was. Hij besluit zijn studie met het intrigerende zinnetje: *The hero exists in the mind, outside history*⁶.

Nicholas koestert dus een opvatting van de geschiedenis, waarin objectiviteit en

³ Ook het feit dat geen authentieke afbeeldingen van Van Artevelde bewaard zijn, was wellicht bevorderlijk voor de vergoddelijking die zijn deel was tijdens de 19de eeuw.

⁴ Zie b.v. de synthese van PREVENIER W., BOONE M., De 'stadstaat'-droom. In: DECAVELE J. (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad*. Antwerpen, 1989, pp. 85-87.

⁵ ROTTIERS S., Jacob van Artevelde, de Belgische Willem Tell? In MORELLI A., *op. cit.*, pp. 77-93.

⁶ NICHOLAS D., *The van Artevelde's of Ghent. The varieties of vendetta and the hero in history*. Ithaca, 1988, p. 198.

subjectiviteit zeer duidelijk van elkaar te scheiden zijn. Het is de taak van de historicus om de echte objectieve geschiedenis, die hij gelijkschakelt met dé geschiedenis tout court, bloot te leggen door de subjectieve dimensie eraf te pellen. Zo begrijp ik althans de uitspraak *The hero exists in the mind, outside history*. De held is als het ware het afvalproduct van de historiografische arbeid; hij moet uit de geschiedenis verwijderd worden, vermits hij alleen in het imaginaire bestaan heeft, niet in de werkelijkheid - kijk maar naar dat kleine, laag-bij-de-grondse en door en door slechte, boosaardige mannetje dat Van Artevelde in feite was.

Mijns inziens worden bij zo'n redenering, die ik hier wat karikaturaal voorstel, twee fouten gemaakt: ten eerste weet men wat er gebeurt als men een ui blijft pellen - uiteindelijk blijft er niets meer over, alleen tranen. Dat geldt eveneens voor het afpellen van de subjectieve, psychische dimensies van de geschiedenis: wat men overhoudt is misschien wel 'objectieve' geschiedenis, maar ook geschiedenis die ontdaan is van elke bezieling door de mens. Ten tweede en daarbij aansluitend ben ik van oordeel dat men de geschiedenis sterk vereenvoudigt door helden van hun voetstuk te stoten zoals een David Nicholas dat doet: in zijn gevecht met de hagiografen, die tussen haakjes net als Van Artevelde spookachtige gedaanten beginnen te worden, vervalt hij even blindelings in een ander uiterste: dat van de ontluistering, de verguizing en à la limite letterlijk het verwerpen van de grote man uit de geschiedenis - *the hero exists in the mind, outside history*. Er is echter een groot verschil tussen het *relativeren* van de rol van de grote man in de geschiedenis, door bijvoorbeeld op contextuele factoren te wijzen enerzijds en het *verwijderen* van de grote man uit de geschiedenis anderzijds, door te ontkennen dat hij effectief een belangrijke rol gespeeld heeft.

1.2. 'De grote man' in de freudiaanse theorie

Wat is nu mijn eigen positie in deze discussie? Ik denk dat we de betekenis van Jacob Van Artevelde in de Gentse geschiedenis (en bij uitbreiding de Vlaamse, Belgische en internationale geschiedenis) niet zomaar onder tafel kunnen schuiven door op zijn abjecte drijfveren te wijzen. Het bekende epitheton 'Arteveldestad' dat de nauwe band tussen Van Artevelde en Gent symboliseert, is eigenlijk al voldoende om Jacob Van Artevelde iets eerbiediger te bekijken. In het voorwoord van Van Caenegem in de *Apologie van een rebelse stad* wordt hij als eerste genoemd in een 'optocht van de Gentse helden', die elk op de één of andere manier de 'ongrijpbare *genius loci*', de ziel van de stad, ofwel de 'tegendraadse, eigenzinnige trots', de 'superbeté des Gantois' belichaamden⁷. Opgeleid in de goede Gentse positivistische traditie, ben ik zelf ook geneigd tot demystificatie. Toch meen ik dat we demystificatie niet moeten verwarren met de vraag of Van Artevelde nu al dan niet een groot man geweest is. Uiteindelijk gaat het hier minder om de erkenning van hoe groot, groter of groots een

⁷ VAN CAENEGEM R.C., Voorwoord. In: DECAVELE J. (ed.), *op. cit.*, p. 10.

historisch personage geweest is, dan om de erkenning van het subjectieve als integrerende en invloedrijke component van de geschiedenis of, anders uitgedrukt, om het feit dat de mens ook een ziel heeft. Wie zich beperkt tot het ontmaskeren van de held door hem tot zijn 'ware', menselijke proporties te herleiden, hoe voorzichtig en genuanceerd dat ook kan gebeuren, gaat hoe dan ook voorbij aan de verlangens van de mensen die hem tot hun held maakten - in dit geval de Gentse arbeiders in de 19de eeuw, die ondanks hun materiële misère wel degelijk over een voorstellingswereld beschikten, waar onze held van dienst, Jacob Van Artevelde, zeer goed bleek in te passen.

Op die manier kom ik tot mijn tweede aanknopingspunt en dat is de theorie van één van mijn persoonlijke helden, Sigmund Freud, wiens inzichten voor de historiografie beslist een verrijking kunnen betekenen. Freud wijdt een interessante paragraaf aan 'de grote man' in het tweede deel van één zijn laatste werken *De man Mozes en de monotheïstische religie*, dat hij na veel aarzelingen aan de openbaarheid prijs gaf nadat hij voor de Duitse invasie uit Wenen naar Engeland was gevlucht. Toen al, in 1939 - toen 'de grote man' wel zeer bedenkelijke gedaanten begon aan te nemen - wees Freud op de verschuiving in de geschiedschrijving van *het berichten over de daden en wederwaardigheden van individuele personen, heersers of veroveraars* naar het herleiden van de geschiedenis der mensheid tot *de meer verborgen, algemene en onpersoonlijke factoren, de dwingende invloed van economische verhoudingen, de verandering in voedingswijze en de vooruitgang in het gebruik van materialen en werktuigen, tot migraties die hun oorzaak hebben in bevolkingstoename en klimatologische veranderingen*. Individuen zijn volgens Freud in laatstgenoemde geschiedopvatting louter *exponenten van massastrevingen, die hun uitdrukking min of meer toevallig in die personen vonden*. Met andere woorden, als Jacob Van Artevelde nooit het levenslicht had gezien, dan was er - gegeven de omstandigheden - wel iemand anders opgestaan om zijn historische rol te vervullen. Freud pleit echter voor de herwaardering van de rol van de grote man in de geschiedenis, niet als dé ene grote beweging - voor Freud is elke gebeurtenis overgedetermineerd of resultante van verschillende convergerende oorzaken. Hij wil de geschiedenis dus niet opnieuw herleiden tot een stoet van helden, maar de grote man wel zijn plaats in het netwerk van oorzakelijke factoren teruggeven. Hij gaat vervolgens eerst op zoek naar de condities waaraan mannen moeten beantwoorden om de 'erenaam' van groot man te verdienen. Een vruchteloze zoektocht, die hij dan ook vrij snel weer staakt, om de vraag om te draaien. Het *wezen* van de grote man interesseert hem eigenlijk niet, wel de vraag waardoor deze invloed op zijn medemensen uitoefent. Nu blijkt die invloed volgens Freud minder met de persoonlijkheid van de grote man in kwestie samen te hangen, dan met het verlangen naar een autoriteit, dat bij de brede massa aanwezig en aanwijsbaar is en nog volgens Freud terug te voeren is op het verlangen naar de vader dat elk mens vanaf de kinderjaren in zijn greep heeft. De grote man heeft dan ook bijna altijd vaderlijke trekken voor degenen die hem bewonderen en vrezen⁸. Anders

⁸ FREUD S., *De man Mozes en de monotheïstische religie. Drie verhandelingen*. Meppel, 1992, pp. 123-128.

uitgedrukt, de charismatische invloed van de grote man heeft minder te maken met bepaalde mysterieuze persoonlijke kwaliteiten, dan met de kwaliteiten die de mensen hem toedichten. Van daaruit kunnen we beter begrijpen dat de imaginaire Van Artevelde en de echte Van Artevelde niet noodzakelijkerwijze samenvallen, zelfs onmogelijk *kunnen* samenvallen, hoe onverdraaglijk deze gedachte voor sommigen ook mag wezen - en dan denk ik uiteraard aan de hagiografen, maar ook aan de mythenbestormers.

Het eigenaardige is nu dat de imaginaire Van Artevelde méér op Van Artevelde lijkt dan de bloeddorstige mannetjesputter die eventueel ontmaskerd kan worden door historisch onderzoek. Men is op dit punt natuurlijk niet verplicht mee te gaan in de operatie- 'ontluistering' van David Nicholas. Hans Van Werveke en Patricia Carson zijn ook niet geneigd Van Artevelde de hemel in te prijzen, maar borstelden een zeer genuanceerd portret van *de man Artevelde*⁹. Toch kan de man zelden op tegen de mythe, hoeveel interessanter en gecompliceerder deze man voor de historicus ook mag zijn. Een beetje gechargeerd uitgedrukt, de voorstellingen die we ons waarschijnlijk allemaal wel heimelijk maken bij het standbeeld van Van Artevelde zoals dat in de 19de eeuw werd opgetrokken, zijn krachtiger en sterker dan het meer waarheidsgetrouwe beeld dat we ons van Jacob Van Artevelde kunnen vormen dankzij Van Werveke en Patricia Carson. Freud noemt dit - een beetje ongelukkig voor historici - het verschil tussen materiële en historische waarheid. Toegepast op het geval Van Artevelde is de *materiële waarheid* de waarheid over de man Van Artevelde zoals die door consciëntieuze historici met veel bloed, zweet en tranen kan worden gereconstrueerd en de *historische waarheid* de waarheid over Van Artevelde als mythe, een waarheid die aan bepaalde wensdromen beantwoordt, maar toch het statuut van waarheid verdient. Freud legt het verschil tussen materiële en historische waarheid uit aan de hand van het Mozesverhaal¹⁰. Zonder daar al te diep op in te gaan, kunnen we een interessante parallel trekken met de Artevelde mythe, in die zin dat Van Artevelde precies zoals Mozes een hele tijd vergeten en verdrongen is geweest en dan in de 19de eeuw als uit het niets weer terugkeerde in het collectieve geheugen. Patricia Carson schrijft dat Van Artevelde de Gentse noodlijdende bevolking tijdens de eerste helft van de 19de eeuw weer 'te binnen schoot'¹¹: de terugkeer van een verdrongen herinnering als het ware, een fenomeen dat in de freudiaanse theorie een centrale plaats bekleedt.

⁹ VAN WERVEKE H., *Jacques van Artevelde*. Brussel, 1952; CARSON P., *James Van Artevelde, the man from Ghent*. Gent, 1980. Een herziene, Nederlandse vertaling van dit werk werd onlangs uitgegeven onder de titel *Jacob Van Artevelde*. Leuven, 1996.

¹⁰ FREUD S., *op. cit.*, pp. 145-150.

¹¹ CARSON P., *op. cit.*, p. 128.

2. De terugkeer van Jacob Van Artevelde

Het blijft een intrigerende vraag of Van Artevelde gedurende de vijf eeuwen dat hij verguisd en vergeten werd ondergronds is blijven voortleven in het collectieve geheugen. Er kan immers bij de hele Gentse bevolking, niet het minst bij de volksklasse, een grote susceptibiliteit of ontvankelijkheid vastgesteld worden toen er vanaf het begin van de 19de eeuw meer en meer reclame werd gemaakt voor Van Artevelde. De Gentenaars waren daar zeer enthousiast over. Is de kritiekloze susceptibiliteit die we kunnen vaststellen een voldoende reden om aan te nemen dat Van Artevelde als het ware al die eeuwen min of meer als een latente, onderdrukte herinnering aanwezig is gebleven, die zich dan onder invloed van de romantiek weer kon en mocht manifesteren? Het is natuurlijk moeilijk om een dergelijke hypothese te bewijzen. Volgens Jos Vermeulen, die in 1938 een volkskundige studie naar de Artevelde figuur ondernam, was het volk hem simpelweg vergeten. Hij vormde niet het onderwerp van vertelsels of legenden, er zijn geen mondelinge overleveringen, er is ook geen spoor van Van Artevelde in de blauwboeken. Het is dus waarschijnlijker dat de Artevelde-figuur een creatie is van de 19de eeuw. Vermeulen heeft er zich op toegelegd alle gelegenheidsgedichten, liedjes en cantaten, stoeten, monumenten en afbeeldingen op te sporen *om zodoende in de volksp psyche den groei te volgen van deze zeer typische heldenfiguur*¹². Ik zal dat verhaal niet overdoen: ik verwijs naar de studie van Vermeulen en naar deze van Patricia Carson, die zich evenzeer verwondert over de succesvolle revival van de 'Wijze Man' in de 19de eeuw:

*Een van de meest intrigerende vragen in onze zoektocht naar die duistere Jacob Van Artevelde is waarom en hoe hij in het midden van de 19de eeuw opnieuw opdook en dan het ene succes na het andere behaalde; en waarom de figuur die men deed herleven zo weinig gemeenschappelijks had met wat we konden ontrafelen over de echte 14de-eeuwse Van Artevelde*¹³.

Ik zal bepaalde elementen uit hun verhaal gebruiken om de prominente plaats van de Arteveldefiguur in de Gentse arbeidersbeweging te belichten, vanaf het prille begin tot de aflossing van de wacht op het einde van de 19de eeuw, toen Edward Anseele zich expliciet als 'nieuwe Artevelde' aandiende. Ik heb de problematiek niet systematisch bestudeerd, maar zal proberen de hoofdlijnen aan te geven, vanuit twee invalshoeken: de studie van protest en sociale bewegingen enerzijds en de studie van de populaire cultuur en de sociabiliteit in Gentse arbeidersbuurten anderzijds¹⁴. Deze twee projecten, waarvan de Artevelde-

¹² VERMEULEN J., *De groei en bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamse volksziel*. Gent, 1939, p. 6 (overdruk uit Oostvlaamse Zanten).

¹³ CARSON P., *op. cit.*, p. 114.

¹⁴ Tijdens het academiejaar 1995-1996 bestudeerden de studenten van de tweede kandidatuur Geschiedenis dit onderwerp onder mijn leiding in het kader van de Oefeningen Nieuwste Tijden.

figuur niet het eigenlijke onderzoeksobject vormde, maar er toch herhaaldelijk bleek op te duiken, hadden beide 1831 als aanvangsdatum. Het zou mijns inziens de moeite lonen eveneens onderzoek te doen naar de receptie van Jacob Van Artevelde vóór die datum.

Maar hoe partieel en fragmentarisch het opgedolven materiaal ook is, de hunkering naar een nieuwe Artevelde is doorheen de bestudeerde geschiedenis zo frappant dat ik in de verleiding kom om een soort continuïteit te postuleren tussen het anonieme pamflet uit 1451, geschreven meer dan 100 jaar na Van Artevelde's dood en roep om een nieuwe Van Artevelde in de arbeidersbeweging te Gent in de loop van de 19de eeuw. Maar zoals gezegd bestaat er voor deze hypothese geen bewijs. De tekst van het pamflet, dat aan de toenmalige Gentse politieke elite was geadresseerd, luidt:

*Ghy, slapscheten van Ghent
die nu hebt 't regiment
wy en zullen 't hu nyet meer ghewaghen
maer zullen 't eenen nyeuwen Artevelde claghen*¹⁵.

Hoe heeft de Gentse arbeidersklasse de Arteveldefiguur leren kennen? Vanzelfsprekend was er gezien de geringe alfabetiserings- en scholingsgraad een culturele kloof tussen de intellectuelen, die zich vanaf de Franse tijd bezighielden met de rehabilitatie van Jacob Van Artevelde enerzijds en de volksklasse anderzijds. Het lag trouwens niet bepaald in de bedoelingen van de intellectuelen en literatoren dat Artevelde tot een boegbeeld voor de 19de-eeuwse arbeidersstrijd zou uitgroeien. Misschien kunnen we de polemieken rond zijn afkomst - was Van Artevelde een brouwer of was hij van adel? - zelfs voor een stuk in dit perspectief zien.

Het eerste 19de-eeuwse gedicht over Van Artevelde dateert van 1810 en is van de hand van Philippe Lesbroussart, de zoon van een ingeweken Fransman. Lesbroussart noemt Van Artevelde in de lijn van de middeleeuwse chroniqueur Froissart *un idôle du vulgaire*¹⁶. Twee jaar later, in 1812, zou Norbert Cornelissen de visie dat Van Artevelde een brouwer was in vraag stellen. Cornelissen meende te kunnen bewijzen dat hij integendeel een edelman was, die zich bij een ambacht had laten inschrijven om ook van het poorterschap te genieten¹⁷. De stelling van Cornelissen werd in 1900 definitief ontkracht door Henri Pirenne in zijn *Histoire de Belgique*¹⁸.

Hoe dan ook, het lijkt me aannemelijk dat de onderliggende gedachte bij de

¹⁵ Geciteerd in PREVENIER W., BOONE M., *op. cit.*, p. 105.

¹⁶ Geciteerd in VERMEULEN J., *op. cit.*, p. 8.

¹⁷ CORNELISSEN N., *Del'origine des progrès et de la décadence des Chambres de Rhétorique, établies en Flandre. Avec une notice historique sur Jacques Van Artevelde*. Gand, 1812 (UB Gent, G. 19695).

¹⁸ Zie CARSON P., *op. cit.*, pp. 115-119 voor meer toelichting bij de onderneming van Cornelissen.

brouwers polemieek verband hield met de koppeling die men kon maken tussen Van Artevelde's afkomst en zijn rol: een dermate bescheiden afkomst kon voedsel geven aan de stelling dat Van Artevelde een volkstribuun was geweest, een demagoog, een Masaniello¹⁹. Die visie wilde Cornelissen bestrijden: Van Artevelde was volgens hem geen volksmenner, maar 'ruwaert' wat gouverneur betekent of behoeder van de publieke rust. Als we Cornelissen's biografie bekijken, vinden we nog argumenten om te stellen dat zijn versie niet geheel belangeloos was. Sinds september 1810 was hij secretaris van de Gentse 'Raad van Prud'hommes', die geschillen tussen werkgevers en werknemers beslechtte en zoals bekend in die periode allerminst democratisch was samengesteld. In zijn opeenvolgende functies bij het Gentse stadsbestuur hield Cornelissen zich bovendien vooral met censuur bezig. Hij waakte erover dat de Gentse straatzangers de regeringspolitiek niet aanvielen in hun liedjes over oorlog, conscriptie en sociale wantoestanden. Meer nog, Cornelissen en zijn medewerkers schreven zélf teksten waarin de weldaden van het Franse Keizerrijk werden bezongen en verplichtten de straatzangers deze liedjes in hun repertoire op te nemen. In de Artevelde polemieek ging het er Cornelissen vooral om Van Artevelde's adeldom als garantie voor zijn deugdelijk staatsmanschap te gebruiken. Hij ontkende ook helemaal niet dat zijn onderneming niet zozeer door waarheidsdrang geïnspireerd was: ... *Vous le comprenez, Messieurs, le but que je me proposais m'était inspiré par une pensée noble et patriotique ...*²⁰. Bij Ecrevisse vinden we een expliciete verwijzing naar het pamflet van 1451:

Het scheen dat de naem van Van Artevelde het tooverbeeld van Vlaenderens redding was geworden. Wanneer er later moejelyke tyden en hachelyke gebeurtenissen opdaegden, dan plagt het volk al zuchtende te zeggen: O dat Jacob Van Artevelde nog leefde!

Toch wilde ook Ecrevisse, ondanks zijn verzuchting *dat ons dan de Hemel beschenke met eenen tweeden Jakob van Artevelde!* elke mogelijke associatie met opstandigheid vermijden.

Zy [de kroniekschrijvers] hadden er belang by hem lage driften aen te wryven en zyne groote daden te loochenen; hunnen handelwyze stemt met den loop der wereldsche zaken overeen! Zoo immers bestaet de kleinhartige mensch: wat hy in grootte niet kan evenaren, dat vernedert hy tot zyne

¹⁹ Masaniello (° 1620-1647) was een visverkoper die een leidende rol speelde in de Napolitaanse opstand tegen Spanje in 1647. Hij werd vermoord door zijn volgelingen; zijn doofstomme dochter is de 'Murette de Portici' in de opera van Auber, die zo'n belangrijke rol gespeeld heeft in de ontketening van de Belgische revolutie.

²⁰ Zie de biografische nota over Cornelissen in: FRANCOIS L., *Elite en gezag. Analyse van de Belgische elite in haar relatie tot de politieke regimewisselingen 1785-1835*. Gent, 1987, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, II, pp. 553-582.

²¹ Een Romeins veldheer van onaanzienlijke afkomst.

dwergachtige kleinheid! Vyanden van al wat tot grootheid en roem van Vlaenderen strekt hebben Jakob van Artevelde vergeleken met eenen Marius²¹, met eenen Masaniello, met eenen Rienzo²²!

Ondanks de vrees voor een associatie van Van Artevelde met rebelseid en revolte was in eerste aanleg geen sprake van een manifest cultureel doorsijpingsproces van de bovenlaag van gecultiveerde historici en literatoren naar de benedenlaag van arbeiders en paupers. Het kanaal van het lager onderwijs bijvoorbeeld was in de eerste helft van de 19de eeuw nog niet ontsloten²³, de arbeiderspers of de volksbibliotheek evenmin. Toch kan ik hier bij wijze van voorbeeld de *Geschiedenis van België - Leer- en leesboek voor school- en huisgebruik* door Somerhausen signaleren, uit 1846-1847, dat door de Gentse stadsscholen als prijsboek werd uitgereikt. Het boek is zo opgevat dat een vader, Leopold, lesgeeft aan zijn drie kinderen, die toevallig de namen van de drie koningskinderen dragen. Er ontspint zich een discussie waarin de toenmalige polemiek rond de Arteveldefiguur op een bevattelijke manier uitgewerkt werd²⁴. Een ander kanaal waarlangs de Arteveldefiguur tot het volk kon doordringen was de mondelinge overlevering. We beschikken sinds een tiental jaar over een geannoteerde uitgave van de prachtige en zeer levendige memoires van Pol De Witte, een eenvoudige kleermaker, die een rol speelde in de socialistische beweging. Pol De Witte vertelt ons over zijn grootvader, die een heel belangrijk figuur was in zijn leven. Als negenjarig jongetje was hij erbij toen in 1857 de eerste vereniging van katoenspinners gevormd werd, wat voor nogal wat beroering zorgde in het Gentse arbeidersmilieu. Bijna terloops vermeldt Pol De Witte hoe de arbeiders de zondag in groten getale bij zijn grootvader op bezoek kwamen om diens oordeel te kennen over de beweging die op til was. Grootvader Willem ging door voor een zeer verstandig man, die veel gelezen had en daardoor over veel zaken, *waarover de grootste hoop niets afwist*, kon praten en vertellen. Hij hield frequent een soort van conférences over van alles en nog wat, onder andere over Napoleon en de boeken die hij gelezen had. De kleine Pol was één van zijn trouwe luisteraars. Grootvader verwees ter gelegenheid van de oprichting van de eerste vakverenigingen naar Pieter De Coninck, die ook analfabeet was, om de katoenspinnersvereniging, waar hij zo zijn twijfels over had, toch enig krediet te geven²⁵. Het is dus mogelijk dat de Arteveldefiguur door bemiddeling van dit soort 'opiniemakers' doorgegeven werd. Grootvader Willem was één van die interessante figuren die zich op een tussenpositie tussen de

²² Een 14de-eeuws Romeins volksleider, die door het grauw vermoord werd. ECREVISSE, *Jacob van Artevelde*. Gent, 1845 (UBGent, G. 19695).

²³ Het volstaat hier te verwijzen naar de massale inschakeling van kinderen in de Gentse industrie en naar het feit dat de schoolplicht pas in 1914 werd ingevoerd in België.

²⁴ VERMEULEN J., *op. cit.*, pp. 15-16.

²⁵ DE WITTE P., *Alles is omgekeerd. Hoe de werklieden vroeger leefden 1848-1918*. Leuven, 1986, pp. 42-43.

VAN ARTEVELDE EN DE GENTSE ARBEIDERSBEWEGING

wereld van de geletterden en de wereld van de ongeletterden bevond²⁶. Voorts mogen we niet vergeten dat Van Artevelde minstens vanaf 1840 een vanzelfsprekendheid was voor de Gentse bevolking, in die zin dat het plein voor de Sint-Annakerk toen naar hem (of naar zijn zoon Filips) genoemd werd: eerst heette het plein de Arteveldeplaats, later het Van Arteveldeplein. Het was een belangrijk plein voor het gewone volk, onder meer omdat stoeten en optochten vaak van daaruit vertrokken. Het was wat men nu een *lieu de mémoire* zou noemen en in die hoedanigheid bijna ongemerkt aanwezig in het dagelijks leven van zeer veel mensen. In 1834 werd voorts de herdenkingsplaat aangebracht op de gevel van het huis waar vroeger Van Artevelde's huis stond en waar hij vermoord werd (aan de Kalandenberg, het huis waar nu een reisbureau gevestigd is). In 1837 gaf Jean-Baptiste Nothomb, minister van Binnenlandse Zaken de naam Artevelde aan één van de locomotieven die aan de openingsplechtigheid van het Gentse station deelnamen²⁷. In 1845, naar aanleiding van de 500ste verjaardag van Artevelde's dood werd zijn buste, van de hand van Pierre De Vigne-Quyo, aan de stad geschonken. Bij die gelegenheid hield Cornelissen een toespraak, waarin hij de geschiedenis een wraakengel van de leugen en de laster noemt: de Grote Man keerde na 500 jaar terug in de herinnering²⁸. Van Artevelde's borstbeeld was bestemd om aan de voet van het Belfort geplaatst te worden. Het stadsbestuur vond er niets beters op dan hem op een monumentale publieke pomp ergens op de Botermarkt neer te zetten. Maar dat beviel de Gentenaars - die *reeds eerbied hadden voor de nieuw-ontdekte 'gruuten man'*²⁹ - allerminst. Er werden dan ook enkele hekeldichten gemaakt, onder meer de *Samenspraek tusschen Pierlala en een Burger van Gent over het buestje van Jacob van Artevelde*. In volgend fragment is eerst de Gentenaar aan het woord:

[...] *Mijnheer, dit was een held*
Een groote held 'k verzeker 't U
Men heeft het ons verteld
Maer omdat hij ons volk vrij kocht
Ook hebben wij zijn naem verkocht
Vraiment?, vroeg Pierlala sasa
Is 't waer? vroeg Pierlala.

²⁶ Cfr. VOVELLE M. (ed.), *Les intermédiaires culturels*. Aix-en-Provence, 1981; de inleiding van deze congresbundel werd vertaald als Culturele tussenpersonen, in: IDEM, *Mentaliteitsgeschiedenis. Essays over leef- en beeldwereld*. Nijmegen, 1982, pp. 126-141; zie ook ROOIJAKKERS G., *Opereren op het snijpunt van culturen: middelaars en media in Zuid-Nederland*. In: BOEKHORST P., te, BURKE P., FRIJHOFF W. (red.), *Cultuur en maatschappij in Nederland, 1500-1850. Een historisch-antropologisch perspectief*. Meppel/Amsterdam/Heerlen, 1992.

²⁷ VERMEULEN J., *op. cit.*, p. 23.

²⁸ CORNELISSEN N., *Discours prononcé à la salle du trône de l'Hôtel-de-Ville de Gand, le 2 juillet 1845. Jour de l'inauguration solennelle du buste colossal en bronze de Jacques van Artevelde*. Gand, 1845 (UBGent, G. 19695).

²⁹ VERMEULEN J., *op. cit.*, p. 33.

GITA DENECKERE

*Geloof mij, zeide deze man,
Van Artevelde is groot
't Is hij die ons het juk afnam
Hij gaf ons eer en brood ...
Maar 't volk heeft hem zoolang miskend
En nergens staet hij ingeprent! ...
- Honteux, zei Pierlala sasa
't Is schand! zei Pierlala [...]*³⁰

De Vigne-Quyo boetseerde ook een ontwerp voor een reuzenstandbeeld, dat tijdens de gemeentefeesten van 1845 op de Kouter werd gezet³¹.

3. De ontvankelijkheid voor Jacob van Artevelde in de Gentse arbeidersbeweging

De naamgeving van het plein, de gedenkplaat aan zijn huis, de locomotief, de buste, de heisa daaromtrent en het reuzenstandbeeld waren allemaal gelegenheden waarbij Van Artevelde langs min of meer officiële kanalen zijn stempeltje zette op de voorstellingswereld van de Gentse bevolking. Zijn er nu sporen te vinden van enige receptiviteit voor Van Artevelde binnen de volkscultuur, en bij uitbreiding de arbeiderscultuur? Je kan immers een boodschap de wereld insturen zonder dat die aanslaat, zonder dat die gehoor vindt. Welnu, de Arteveldefiguur sloeg aan en wel op een manier die men van overheidswege of vanuit de elitaire, hogere kringen niet altijd zo graag zag. Op 23 september 1835 werd bijvoorbeeld een anoniem briefje op de scène van het theater gegooid met de vraag om *Jacques d'Artevelde* van Victor Joly op te voeren³² - dat was een gebaar dat aan de septemberdagen van 1830 deed herinneren, bovendien werd Van Artevelde in het stuk van Joly als een republikein ten tonele gevoerd. In 1839 vinden we de eerste duidelijke referentie naar Van Artevelde in de context van arbeidersprotest. Wat was er aan de hand? Eind september brak een ernstig oproer uit na een grote demonstratie van katoenarbeiders. Een belangrijke protagonist in dat verhaal was ene Constant Dossche. We kunnen hem vandaag nog bewonderen in één van de Neptunus-achtige sculpturen op de gevel van de Vismarkt aan het Veerlepleintje die onmiskenbaar de trekken heeft van Constant Dossche. Dossche was met zijn wit hoofddeksel en weelderige zwarte haardos - in de volksmond heette hij Pruke Dossche - geen man van het volk. Hij was makelaar van beroep. In het proces van het katoenoproer was Dossche de enige beklaagde die Frans kende. In 1839 was de commissionair failliet gegaan. Hij noemde zich nu particulier. Om financiële redenen was hij ongeveer een jaar eerder met zijn vrouw bij zijn zwager ingetrokken. Later stichtte hij aan de

³⁰ VERMEULEN J., *op. cit.*, p. 34-35.

³¹ *Ibidem*, p. 41.

³² Krantenknipsel, 23 september 1835 (UBGent, G.19695)

VAN ARTEVELDE EN DE GENTSE ARBEIDERSBEWEGING

Leiearm van Ekkergem een zwembad. Daar is vandaag nog steeds een straat naar hem genoemd. Wie was Constant Olivier Dossche in 1839 en hoe moeten we zijn rol als 'volksmenner' inschatten? Maakte hij deel uit van een grootscheeps orangistisch complot zoals de openbare aanklager probeerde te bewijzen? Of was hij inderdaad als bij toeval door het Gentse 'grauw' als woordvoerder aangesteld zoals hij zelf volhield? Het was een feit dat Dossche zich op 2 oktober 1839 aan het hoofd had gesteld van een menigte, die bij de gouverneur om een audiëntie verzocht. Waarom deed hij dat? Dat is inderdaad de cruciale vraag. Dossche was op geen enkele manier bij de katoenindustrie of bij de toenmalige arbeidersbeweging betrokken. In de Gentse pers werd Dossche met Van Artevelde vergeleken. Dossche formuleerde het voor de rechtbank als volgt. In plaats van het volk voor zijn kar te spannen zoals de openbare aanklager beweerde, had het volk hém voor de kar gespannen om in hun naam een woordje te doen bij de gouverneur. Tegen wil en dank eigenlijk, zoals blijkt uit het feit dat hij zich op verschillende momenten aan het volk wilde onttrekken. De getuigenissen van burgemeester Minne-Barth en gouverneur De Schiervel bevestigden dat Dossche vanuit een zeker verantwoordelijkheidsgevoel de rol van woordvoerder op zich nam. Hij had bovendien van de burgemeester zelf mandaat gekregen om bij te dragen tot het herstel van de orde. Zolang hij zich over het volk had ontfemd, was geen druppel bloed gevloeid. In de loop van het proces werd nog een ander element toegevoegd aan de verklaring van Dossche's optreden. Dossche was een jonge speelvogel. Hij had niet het formaat van een Masaniello. Hij stond bekend om zijn grollen en plagerijen. Eén van de getuigen was erbij toen een groep arbeiders en straatjongens op de Vrijdagmarkt kwam vragen of iemand in hun naam naar de gouverneur wilde gaan. Anders zou de gouverneur toch niet willen luisteren. Een van zijn kameraden schilderde Dossche toen af als een welstellend man die niet op het volk neerkeek: een geknipt leider, 'een nieuwe Artevelde'. Niets anders dan een misplaatste grap had er voor gezorgd dat Dossche tegen zijn zin volksheld had moeten spelen en ook de zondebok werd van het oproer³³. We zullen die nieuwe Van Artevelde in het vervolg van het verhaal nog zien opduiken, want net als zijn illustere voorganger zou Dossche met rebelseid geassocieerd blijven.

De vergelijking van Dossche met Van Artevelde is natuurlijk overtrokken, maar er is toch een parallel, zeker als we ons proberen inleven in de voorstellingen die de 19de-eeuwse mens zich van de middeleeuwse held kon vormen. In 1841, twee jaar na het oproer is daar bijvoorbeeld het toneelstuk *Jacob Van Artevelde of zeven jaren uit de geschiedenis van Vlaenderen*, door Hyppolite Van Peene, die zoals bekend verantwoordelijk is voor de tekst van de 'Vlaamse Leeuw'. Hij

---

³³ Voor meer details, zie DENECKERE G., *Sire, het volk mort. Collectieve actie in de sociale geschiedenis van de Belgische staat, 1831-1940*. RUG, 1993, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, pp. 481-551. Het stuk over het katoenoproer van 1839 wordt in 1997 uitgegeven in de reeks *Memoria* bij uitgeverij SUN, Nijmegen.

droeg zijn toneelstuk op *Aen de stad Gent, de voedster van den Man die haar in de geschiedrol der volkeren eene der roemrijkste plaatsen verworven heeft*. Eén van de taferelen toonde het appèl op Artevelde door de wevers, dat enigszins vergelijkbaar is met het appèl op Dossche tijdens het katoenoproer. Omwille van zijn verstand, voorzichtigheid en aanzien werd Van Artevelde in de stad als potentiële redder in nood gezien. Volgens de tekst van het toneelstuk zou de held de roep van het volk als volgt beantwoord hebben:

*Ja, makkers! Ik vermeen dat Vlaenderen uit zyn verderf zich kan opregh-
ten, dat koophandel en nyverheid kunnen herbloeyen, dat er mogelykheid
is met de koningen van Engeland en Frankryk wel te staen, indien men
maer iemand vinden kon, die zich aen 't hoofd wilde stellen, om de zaken
eene goede rigting te geven³⁴.*

Het is natuurlijk de vraag in hoeverre het arbeiderspubliek naar het theater ging en via die weg in contact kon komen met de Artevelde figuur. Er zijn aanwijzingen dat met name de Minardschouwburg door gewone mensen bezocht werd, die vanuit *het kiekenskot* de voorstellingen volgden. In de Universiteitsbibliotheek zijn programma's van de Minard in gebundelde vorm bewaard, op basis waarvan we bijvoorbeeld te weten komen dat de *Jacob Van Artevelde* van Hyppolite Van Peene er op 28 januari 1849 opgevoerd werd, ten voordele van de armen. De loges op de eerste rang en de 'baignoren' kostten 10 fr., de loges op de tweede rang 6 fr. Plaatsen op de eerste rang en persoonlijke 'baignoren' kostten 2,5 fr., persoonlijke stallen 2 fr., plaatsen op de tweede rang en het parket kostten 1,5 fr., het parterre 1 fr. en plaatsen in de galerij 50 centiem: nog vrij hoog als men bedenkt hoe weinig een modaal arbeider toentertijd verdiende. Toch verwachtte men veel volk, want de wachtzaal werd al om 15 uur geopend, terwijl de voorstelling pas om 17 uur begon. Om u een idee te geven van de programmatie van de Minard in die periode: magische voorstellingen of wat als *soirée diabolique ou magie égyptienne* werd aangekondigd waren bijzonder in trek. Men kon zich zeer regelmatig vergapen aan dames die onder hypnose horizontaal op een stok konden rusten, aan *suspensions éthéréennes*, aan kabalisme, psychagogie en zwarte magie³⁵. Op 1 juli 1850 kon men gaan kijken naar een kosteloze voorstelling van *Jacob Van Artevelde* in de versie van Victor Joly. Deze republikeins-getinte en in vergelijking met Van Peene's versie veel proletarischer *Artevelde* was voor het Vlaamse toneel bewerkt door Napoleon Destanberg³⁶. Destanberg was een liberaal journalist en werd zowat als dé dichter van Gent beschouwd. Deze productieve publicist speelde en regisseerde

³⁴ VAN PEENE H., *Jacob van Artevelde of zeven jaren uit de geschiedenis van Vlaenderen*. Gent, 1841, pp. 34-35 (UBGent, G. 19695).

³⁵ Bundel met affiches en programma's van de Minardschouwburg (UBGent, G. 11015).

³⁶ *Ibidem*.

VAN ARTEVELDE EN DE GENTSE ARBEIDERSBEWEGING

ook toneel. In zijn bibliografie komen we veel werken, liedjes en gedichten over Van Artevelde tegen.

In de loop van de jaren veertig verslechterde de economische toestand in Vlaanderen; de kortstondige opflakking van arbeidersoproerigheid in 1839 had nog lang geen permanente structuur gekregen; Constant Dossche, die enkele maanden in voorhechtenis had gezeten en in april 1840 door het Assisenhof van Brussel werd vrijgesproken, was een eendagsvlieg gebleken en bovendien persoonlijk niet bepaald geneigd zijn nek nog eens uit te steken. In de eerste helft van de jaren veertig zien we in verschillende Belgische steden een nieuw type van intermediaire arbeidersorganisaties ontstaan, de zogenaamde volksmaatschappijen, die uitgedacht en bestuurd werden door radicale intellectuelen en advocaten, maar - het weze gezegd - nauwelijks aansluiting vonden bij de arbeiders. In Vlaanderen kregen de volksmaatschappijen namen die verwezen naar middeleeuwse helden: *Jan Breydel en Pieter de Coninck* in Brugge (1844), *Zannekin* in Ronse (1844), *Ackerman* in Oudenaarde en - u raadt het al - *Jacob Van Artevelde* in Gent. De Gentse volksmaatschappij dateert van 1845. We zien hier het ontstaan van een type organisatie dat zich niet langer beperkte tot één stad, maar een netwerk van verschillende steden omvatte met een knooppunt in het centrum van de nationale staat. Doelstellingen, programma en actiemiddelen waren afgestemd op het wettelijke kader van de Belgische staat. In het reglement van *Jacob Van Artevelde*, een handgeschreven blad papier dat we kunnen vinden in het archief van het Assisenhof van Brussel, vinden we de volgende referentie naar de 14de-eeuwse volksheld:

*Wij denken eene welverdiende hulde te bewijzen aen den heldhaftigsten en verdienstelijksten volksvriend, welke ooit Vlaend'rens bodem den dag gaf, met onze maetschappij onder zijne aenroeping te stellen. Is het Jacob van Artevelde niet, die, door zijne onverschrokken moed, door zijn beredeneerd beleg, door zijn vurige volksliefde, door zijne grondige staetkunde, door zijne zelfopoffering zijn vaderland vrijmaekte, en gevolgentlijk deszelfs zedigen en stoffelijken voorspoed daerstelde niettegenstaende de veelvuldige hinderpalen, welke hij ontmoette? Ook zullen wij alles aenwenden wat in onze mogelijkheid zal zijn om het door hem begonnen werk te helpen voleinden.
Mogen wij in onze pogingen gelukken!³⁷*

Het bestaan van *Jacob Van Artevelde* was tot 1846 echter nauwelijks bekend. De wekelijkse inleg van 10 centiem was trouwens een hoge sociale drempel voor arbeiders, zeker in crisistijd. De maatschappij had dan ook hooguit een tiental

---

³⁷ Reglement van Artevelde, 28/2/1846. ARA, *Assisenhof Brabant*, 838 (WOUTERSH., *Documenten betreffende de geschiedenis der arbeidersbeweging (1831-1853)*). Leuven-Parijs, 1963, I, p. 346).

leden. Het op touw zetten van een hongermars in april 1846, die zou mislukken, was in feite de enige keer dat de volksmaatschappij uit haar besloten en weinig talrijke vergaderingen naar buiten trad. Er was echter een grote discrepantie tussen het fundamenteel vreedzame programma van een nieuwe generatie arbeidersleiders - die slechts van de burgerlijke grondrechten gebruik wilden maken - en de overdreven reactie van de autoriteiten, die achter alles een verborgen subversieve bedoeling zochten³⁸.

De overdreven reactie in overweging nemend is het wellicht niet toevallig dat juist in die periode bezwaren rezen tegen het feit dat de regering locomotieven naar Van Artevelde noemde. Om precies te zijn was het de voorzitter van de Koninklijke Belgische Academie, baron de Stassart, die vond dat men locomotieven niet naar Breydel of Van Artevelde mocht noemen. Jacob Van Artevelde was wat hem betrof een behendige en heerszuchtige volksmenner die men niet als toonbeeld van de vrienden der vrijheid kon beschouwen. In *De Eendracht* van 6 juni 1847 verscheen prompt een puntdichtje:

*Jan Breydel was een moordenaar
En Jacob Artevelde een vorstenregt-verzaker
- Wie zegt dit? De Baron Stassart
Des Akademie hoofd - Ja, die fabelmaker!
Een aardig fabeltje voorwaer!*

In dezelfde periode weigerde de regering-Rogier een financiële tussenkomst voor een monument ter ere van Van Artevelde. Rogier had naar eigen zeggen geen geld over voor een revolutionair, eventueel wèl voor een verdienstelijke Gentenaar zoals keizer Karel³⁹.

De vrees van de regering was niet ongegrond. Het feit dat de volksmaatschappij *Jacob Van Artevelde* misschien even ver af stond van de gewone arbeider als de intellectuele kringen van historici als Cornelissen, belette niet dat de volksklasse Van Artevelde ook uit zichzelf met opstand en revolte associeerde. Eén van de mooiste anekdotes die ik in het kader van mijn doctoraatsonderzoek heb kunnen vinden, levert daar een bewijs van. Het weze hier onderstreept dat een dergelijk incident zelden een weg vindt naar de bronnen of überhaupt door iemand opgemerkt en neergeschreven wordt. Ik heb het kunnen vinden in de *Gazette van Gent* van 21 mei 1847. Gent had op dat ogenblik net een episode van zware voedselrellen achter de rug waarbij een hele reeks bakkerijen geplunderd waren. Als een *luimig naspel* op het voedseloproer vinden we een voorbeeld van transvestisme, een vrouw die zich in een man verkleedde, om in die vermomming sociale kritiek te spuien. De vrouw werd *in eens zoodanig door krygszucht bezeten, dat zy zich den degen omgordde en den drykanten hoed opzette, de*

³⁸ Cfr. DENECKERE G., *op. cit.*, pp. 561-565; zie ook het boek *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België (1831-1918)*. Antwerpen, 1997.

³⁹ VERMEULEN J., *op. cit.*, p. 43.

VAN ARTEVELDE EN DE GENTSE ARBEIDERSBEWEGING

punten naar de schouders gewend, na het voorbeeld van Napoleon. Op die manier uitgedost, zette zij de *commeren* uit de buurt aan tot mouterij. Ze hield een opmerkelijke toespraak die ik u niet wil onthouden:

Dappere medeburgeressen!

Onze mans noemen zich afstammelingen van Van Artevelde; het feit is, dat zy anders niet zyn dan groote nietdeugen; verbasterde Gentenaren; mannen zonder hert, slegte venten; kiekenshoofden.

Toonen wy ons kloekmoediger dan zy. Zetten wy het werk voort door onze broekloozen begonnen en brengen wy het ten goeden einde.

Een politieagent probeerde de *heldin* het zwijgen op te leggen, maar *de hekse, getrouw aen de grondregelen van vryheid die ze kwam uittekraeijen*, trok het zwaard en begon er vervaarlijk mee in het rond te slaan. Al de *Van Arteveldes in rok* stonden haar bij. De politieagent kon niet tegen 30 vrouwen op: *het slagveld bleef aen de spinrokken*, tot er versterking kwam en de *Amazone van den boomwijk* achter slot en grendel werd gezet⁴⁰.

In het kielzog van de Februari-omwenteling in Parijs, deden zich in maart 1848 ook woelingen voor in enkele Belgische steden, waaronder uiteraard Gent. De woelingen bleven zeer oppervlakkig - het is zeker niet overdreven van een storm in een glas water te spreken. Toch was de regering-Rogier sterk gealarmeerd. Er werden prompt verschillende hervormingen doorgevoerd om potentiële revolutionairen de wind uit de zeilen te nemen. Eén van die maatregelen was de afschaffing van de zegelbelasting op kranten. Daardoor werd het uitgeven van kranten goedkoper, zodat het mogelijk werd de lagere klassen als doelgroep aan te spreken. Voor de radicale democraten, die reeds actief waren in het organiseren van de volksmaatschappijen, betekende de afschaffing van de zegelbelasting een drempelverlaging in hun pogingen de arbeidersbevolking via de pers te bereiken. Onder impuls van het republikeins-democratische milieu zagen in Gent drie nieuwe kranten in de volkstaal het licht, de *Broedermin*, *Vlaenderen's Welvaren* en *Artevelde. Den Burger-Demokraet. Volks-blad*. Het eerste nummer van *Artevelde* dateert van 4 juni 1848. Vanaf 20 augustus werd een figuurtje van Van Artevelde op de voorpagina afgebeeld onder het motto: *Den duersten pand is 't vaderland. Goed en bloed met helden moed*⁴¹. De krant hield op te verschijnen in augustus 1852. 'Founding father' was de tijdens het proces van Risquons-Tout ter dood veroordeelde advocaat Charles-Louis Spilthoorn. Lucien Jottrand steunde de krant financieel. De krant werd uitgegeven bij Adriaan Verbaere, die ook betrokken was geweest bij de hongermars van 1846. Hoofddirecteuren waren de rijke liberale burgerzoon Constant Leirens en de radicale

⁴⁰ *Gazette van Gend*, 21 mei 1847. Over de voedselrellen in 1847, zie DENECKERE G., *op. cit.*, pp. 391-427.

⁴¹ *Artevelde*, 20 augustus 1848 e.v.

Beschrijving ter all y tyd,
Een koopband en 'Wysenbejd.

Leetied veer kunst
En wetenschap.

ARTVELDE of den **BURGER DEMOKRAET** werd ons ter week uitgegeven, den Zondag morgen. — Een prijs van drievingertig, de trimante, is van 1 fr. 50 c. voor de steel en voor de personen welken den blad kunnen halen. Voor de inzenders van andere artikelen en commenten, welken den Artevelde door den post of uitgeverien moeten antwoopen, is den prijs op 2 fr. bepaald. — Afftandende nummeren 2 fr. 50 centimes. — Een prijs der abonnementen is van 15 centimes per druckregel. — Voor het afbestemmen siche te ontrenten by A. Verbeere, Drucker an Eytgavee, St. Lienenstraat N. 3, te Gent.

De volk-verdukkers is 't afgevoery,
Moesty hier outmaekend 399.

Eendragt
Maecht magt.

De personen welken eenige roffere-
dige kintgen of gegrande rekinten de
den hebben in het nigewone belang,
wegen sich in ene bureel aenbidde 2
wy salten ons belonen voor hem
opeten. — Artetide sal gemaag maken
van alle breckeren, schriften, boeken,
prenten enz. enz. van welke een
afdrakel van detselff opsteller sal
gemaekt worden. — Een word van
sich alle gretieren, artikels, annouces,
geld, enz. franco te witten toezenden,
— If y konnen een goede medede-
lingen zebraag maken van welken wy de
opsteller niet breken.
Hi blad word tegen andere dup-
klastere wysgeesteld.

BURGER DEMOKRAET.

VOLKS-BLAD.

Artevelde. Den Burger Democraet. Volks-blad, I, 12, 20 augustus 1848

advocaat Edouard Delwart. De Vlaamsgezinde literatoren Eugène Zetternam en Napoleon Destanberg werkten aan de krant mee⁴².

De autoriteiten, meer bepaald de nieuwe gouverneur van Oost-Vlaanderen, De Jaegher, die speciaal was aangesteld met het oog op het herstel van de orde, hielden de drie nieuwe kranten scherp in het oog. Het is echter moeilijk te meten welke resonantie *Artevelde* bij de gewone arbeiders vond. We beschikken niet over oplagecijfers. De gouverneur, die van oordeel was dat de kranten aan de basis lagen van stakingsbewegingen en subversie, was zich er van de andere kant wel van bewust dat veel arbeiders nauwelijks konden lezen en geen krant kochten.

In het allereerste artikel dat in *Artevelde* verscheen, wordt geopperd dat de naam van de middeleeuwse held de 'uitdovers van het licht' wel niet 'zoetlydend' in de oren moest klinken. Waar stond Van Artevelde voor in de ogen van de opstellers van deze krant? Hij was volgens een tweede artikel in het eerste nummer iemand die de volkszaak ter harte nam:

den dapperen Artevelde, zich alsdan aen het hoofd-bewind der Gente-naeren bevindende heeft de volkszaak, zich gansch ter herte getrokken [...] zoo heeft Artevelde met de wapenen in d'hand en aen het hoofd der neiringen en der Gemeenten, zulke baldadige dwingelandy willen bestry-

⁴² BEKE F., Een verre voorloper van 'Vooruit': 'Artevelde of den Burger-Democraet'. *Socialistische standpunten*, 32, (1985), 5, pp. 55-63.

VAN ARTEVELDE EN DE GENTSE ARBEIDERSBEWEGING

den en door de magt van het volk hun recht doen eerbiedigen en alles aanwenden om hun een beter en gelukkiger lot te verzekeren. Artevelde de waeren en onbaetzuchtigen beschermer, toen hij vermoord werd, was het volk machteloos, want beroofd van een rechtzinnige beschermer⁴³.

Een week na het verschijnen van deze regels werden de regeerders herinnerd aan de beloften die ze gedaan hadden uit angst voor de woelingen in maart.

Waerlijk moet men bekennen dat alles wat 'er tot nu toe gezeyd, geklapt, beloofd en opgeworpen is, onder voorwendsel van de werklieden ter hulp te komen, een waer charlatanismus is.

Men dacht hier aan de organisatie van openbare werken, meer bepaald de afbraak van de ruïnes van het Spanjaardkasteel, waar men niet toe kwam wegens een betwisting tussen de stad en de regering. Onder Van Artevelde was zo'n 'uitvlucht' nooit mogelijk geweest:

ô belachelijke verschooning! waer door den werkman moet lyden! hadde zulks ten tijde van Artevelde moeten tot uytvlugtsel dienen, alsdan zouden de dappere Gentenaren kragtdadiger middelen bewerkstelligd hebben zoals den grooten held en Burgerdemokraet Jacob van Artevelde gedaen heeft in 1335 wanneer hy gewapenderhand dede deven de vaerd de Lieve, van aen Gent tot aen Damme (ziet Vaernewyck) en daer door aen de stad Gent groote voordeele gedaen heeft voor de koophandel en ter zelfder tijd aen de werklieden bezigheyd en bestaen verschaft! Viva Artevelde!⁴⁴

De daad werd bij het woord gevoegd. Op 14 juni 1848 - daags na het bekendmaken van de verpletterende conservatieve zege bij de eerste verkiezingen met verlaagde cijns - trok een betoging van 2000 à 3000 arbeiders, 'van alle ambachten en neiringen' met een petitie naar de gouverneur om werk te vragen. Niemand minder dan Constant Dossche voerde de menigte aan. Hij was, net als in oktober 1839 én maart 1848⁴⁵, thuis door arbeiders opgezocht om hen te leiden:

---

⁴³ *Artevelde*, 4 juni 1848.

⁴⁴ *Artevelde*, 11 juni 1848.

⁴⁵ Constant Dossche, tegen wie een aanhoudingsmandaat was uitgevaardigd, was na de woelingen op 13 maart 1848 onvindbaar. Zijn maandenlange en onterechte voorlopige hechtenis naar aanleiding van het katoenoproer van 1839 indachtig, vluchtte hij uit Gent weg door de Leie over te zwemmen. Het feit dat zijn naam nog aan het katoenoproer kleefde, woog wellicht zwaarder door op de beslissing tot aanhouding dan zijn reële rol in de woelingen van 1848. In een brief gepubliceerd in de *Messenger de Gand* stelde Dossche dat hij door de arbeiders gevraagd was zich aan hun hoofd te stellen. Hij had geweigerd en aangemaand tot het gebruik van vreedzame middelen. *Messenger de Gand*, 21 maart 1848.

Deze groote massa heeft zich begeeven na de wooning van d'heer Constant Dossche, die reeds genoegzaam gekend is en van het werkvolk als hunne spreker en voorstaender aenschouwd word, hem alsdan verzoe-kende hun te willen vergezellen en hun rekwest aen den gouverneur te behandigen; - 't welk hy gedwongen is geweest te doen, om daer door alle wanorder te verwyden, zoo is hy als eene Artevelde aen het hoofd van die vereniging met hun na het gouvernementshôtel getrokken⁴⁶.

Dossche adviseerde hun na de betoging rustig naar huis terug te keren, maar de brandweer dreef hen uiteen. Op 20 juni ging de deputatie uitsluitel vragen bij de gouverneur. Opnieuw gingen ze eerst bij Dossche aankloppen om hem te vragen hen te leiden. De gouverneur had de minister gesproken en de verzekering bekomen dat er werken zouden beginnen aan *de boulevards rond de statie van den ijzeren weg*. De stadskas had evenwel onvoldoende middelen om openbare werken te bekostigen zodat men zich wel tot de regering moest wenden. Dossche stelde voor dat de stad om een vrijwillige lening zou verzoeken bij de *rijke kapitalisten van Gent*. De menigte die de deputatie buiten opwachtte was tevreden over het bekomen resultaat en het vooruitzicht spoedig werk te bekomen. In tegenstelling tot oktober 1839 liep de demonstratie in goede orde af⁴⁷. Opnieuw blijkt dus uit het appèl op Dossche het grote verlangen naar een leidsman en een spreekbuis dat bij de Gentse arbeidersklasse aanwezig was.

Ondertussen probeerde men de rehabilitatie van Jacob Van Artevelde weer nieuw leven in te blazen. De krant *Artevelde* werkte daaraan mee. In haar nummer van 13 augustus 1848 werd herinnerd aan de oprichting van een standbeeld. De plannen ter *vereeuwiging der nagedachtenis van den groote Ruwaerd van Vlaanderen* dateerden van 1846, maar de regering-Rogier had er zoals gezegd een stokje voor gestoken. Het stadsbestuur was de oprichting van zo'n gedenkstuk toen echter zeer genegen. In alle gebuurten was geld ingezameld. *Artevelde* vroeg zich af wat er met dat geld gebeurd was en of de oprichting van het standbeeld net als de openbare werken ook zou worden ingeschreven bij de ijdele beloften⁴⁸.

In de loop van het jaar 1849 werden belangrijke stappen gezet in de Artevelde-revival. In het voorjaar verscheen de roman van Hendrik Conscience, die de held waarlijk deed herleven⁴⁹. In juli 1849 was Jacob Van Artevelde prominent aanwezig in de historische cavalcade 'De graven van Vlaanderen', georganiseerd door de Fonteinisten, in het kader van een tentoonstelling van nijverheidsproducten in Vlaanderen. Het initiatief voor de nijverheidstentoonstelling - de derde in een reeks, de eerste was georganiseerd in 1803, de tweede in 1820 - lag bij eerste minister Charles Rogier, en was bedoeld als steuntje in de

⁴⁶ *Artevelde*, 18 juni 1848.

⁴⁷ DENECKERE G., *op. cit.*, pp. 567-580.

⁴⁸ *Artevelde*, 13 augustus 1848.

⁴⁹ CARSON P., *op. cit.*, pp. 122-124.

rug van de industrie. Meer dan 600 industriëlen uit beide Vlaanderen, uiteraard ook Gentse (o.a. Felix de Hemptinne, Voortman, La Lys, La Linière Gantoise, Phoenix), namen aan de tentoonstelling deel. De tentoonstelling werd op 23 juli 1849 geopend en was een groot succes⁵⁰. De historische stoet ging voor de eerste keer uit bij die opening en dit in aanwezigheid van de koninklijke familie. Daarna kon men haar nog tweemaal bewonderen, op 6 en 26 augustus 1849. De bedoeling van de stoet was een aantal glorieus en markante momenten uit de geschiedenis van Vlaanderen te visualiseren. De encenering was bedoeld om indruk te maken op het grote publiek. Men meende dat zo'n stoet voor de massa de beste mnemotechniek voor *de schitterendste bladzijden uit onze geschiedenis* was. De stoet bestond uit mooi gekostumeerde hoofdpersonages: de graven en gravinnen van Vlaanderen, geestelijke en gemeentelijke dignitarissen, doorluchtige krijgsmannen en magistraten, de burgerij en ten slotte de neringen en gilden. In totaal namen 600 personen, 130 paarden en 9 praalwagens aan de stoet deel. Op één van de praalwagens pronkte een reusachtig standbeeld van Jacob Van Artevelde van de hand van De Vigne-Quyo⁵¹. De andere praalwagens toonden voorstellingen van de Godsdienst, de Draak, het Groot Kanon, de Van Eyck's, Dirk Martens en de boekdrukkunst, de Maagd van Gent en de Eendracht: *De praelwagens getuigen van een vernuftige en poëtische vindingskracht*⁵². Ter gelegenheid van de stoet en de kermis vonden grote brooduitdelingen aan de armen plaats. Toen de koning op 25 juli weer vertrok, schonk hij volgens *De Broedermin* een bedrag van 6.000 fr. aan de stad, eveneens bestemd voor de armen⁵³. De folklorisering en commercialisering van de Arteveldefiguur kreeg door de historische stoet een zeer belangrijke stimulans. Een mooie illustratie daarvan is het feit dat Van Artevelde, in het klein op een praalwagen en in de houding van het cavalcade standbeeld met gestrekte arm, herbakken werd als speculaasmanneke. Vermeulen heeft het pertinent over *een echt volksche Artevelde-verering (uit pure liefde zou'n ze hem opeten!)*⁵⁴.

Bij de viering van 25 jaar troonsbestijging van Leopold I in 1856 werd Van Artevelde's reuzenbeeld door de straten van de hoofdstad gevoerd. Na de feestelijkheden werd de praalwagen enige tijd in Gent tentoongesteld, op het

⁵⁰ STEELS M., *Gent in 1849, een cholerajaar. Gendtsche Tydinghen*, V, 1976, 3, p. 106.

⁵¹ Voor details over de praalwagen, zie de *Beschrijving van den Historischen Stoet der Graven van Vlaenderen, naer het fransch van Edmond de Busscher*. Gent, 1849; *Album du Cortège des Comtes de Flandre. Personnages et Costumes dessinés par Félix De Vigne et texte historique et descriptif par Edmond de Busscher*. Gand, 1852.

⁵² Een bladzijde uit het programma van de cavalcade, geciteerd in: STEELS M., *op. cit.*, p. 107.

⁵³ SAG, *Politie - Reeks R*, 785; *Gemeentebulletin*, 1849 (SAG), *Gazette van Gent*, 1 juli 1849; *De Broedermin*, 18 juli 1849; DOLDERS M., *Gemeentefeesten te Gent, 1843-1857*. Gent, RUG, 1989, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, pp. 127-130.

⁵⁴ VERMEULEN J., *op. cit.*, p. 48 en titelplaat waarop zo'n speculaas-vormpje staat afgebeeld.

Arteveldeplein. Toen Leopold in augustus 1856 in Gent op bezoek kwam, ging hij het beeld een plechtige groet brengen⁵⁵.

4. Een goed of slecht voorbeeld voor de arbeidersemancipatie?

Terwijl Jacob Van Artevelde dus langzamerhand, met de steun van de autoriteiten, gemeengoed aan het worden was, was de *Historikerstreit* over zijn 'statuut' nog niet uitgewoed. Het is moeilijk zich van de indruk te ontdoen dat die polemiek ten dele door de actualiteit geïnspireerd was: met de emancipatorische tendensen die zich na 1848 steeds duidelijker aftekenden binnen de arbeidersklasse, bleef de vrees dat Van Artevelde als een boegbeeld voor de kar van de massademocratie zou worden gespannen zeer levendig. In 1856 werd een nieuwe steen in de vijver gegooid door baron de Gerlache, die Van Artevelde opnieuw in de stoet van volkstribunen situeerde. Kervyn de Lettenhove van zijn kant beschouwde hem als een vertegenwoordiger van de aristocratie en niet als een demagoog: *Kan Artevelde [...] in de oogen van iedere onpartijdige geschiedenisschrijver, nog voor eene demokraet, eenen volksopruyer doorgaen?* Volgens de Gerlache was Van Artevelde een vermetele oproerkraaier die onder de dekmantel van verkleefdheid aan de volkszaak uit pure heerszucht elk gezag vertrapelde. Ook baron de Saint-Genois mengde zich in de discussie en meende dat de Gerlache de strijd van Van Artevelde tegen de onderdrukking verwarde met de *zaak van eene woelige democratie, welke ydele droomen najaegt, dwaze grondbeginselen vervolgt en voor de bestaende maetschappij eene onmogelyke gelykheid beoogt*. Bij de Saint-Genois vinden we een ondubbelzinnige verwijzing naar de actualiteit:

Noch Breydel, noch De Coninck, noch Zannekin, noch de twee Artevelden, noch Van den Bossche, noch Ackerman, wanneer men de daedzaken van den tyd ernstig nagaet, kunnen voor de vertegenwoordigers doorgaen van de egalitaire gedachten onzer dagen, wier oorsprong men slechts verlangt in de middeleeuwen te zoeken, om er in de oogen onzer tydgenooten eene zekere bekrachtiging aen te hechten.

Van Artevelde was geen plebejische held, dat zou een anachronisme zijn⁵⁶.

De woorden van deze vooraanstaande edellieden van de Koninklijke Academie waren bij wijze van spreken nog niet koud of hun onderliggende vrees werd al bewaarheid en dit in de vorm van de oorspronkelijke versie daterend van mei

⁵⁵ VERMEULEN J., *op. cit.*, pp. 50-53.

⁵⁶ de GERLACHE, *De la commune en Flandre. Jacques d'Artevelde*. Gand, 1856; KERVYN de LETTENHOVE, *Du jugement que l'histoire doit porter sur Jacques d'Artevelde*. Gand, 1856; de SAINT-GENOIS J.; *Een woord aen de heer baron de Gerlache over zyne schets van Jakob van Artevelde gelezen in de zitting der Koninklijke Akademie van België, den 7en February 1856*. Gent, 1856 (UBGent, G. 19695).

1857, van een bekend Gents spotliedje, de *Koeivoet*, dat later door Walter De Buck op plaat is gezet (*ne Koeivoet es beter dan boulie, moar Madam de Predikant eet liever nen end sossie*). In de *Koeivoet* wordt de hypocrisie van een katholieke katoenbarones gehekeld. Deze dame had de arbeiders met een preek tot spaarzaamheid aangespoord. Volgens haar konden de arbeiders sparen als ze minder vlees zouden eten. De hunkering naar een nieuwe Jacob Van Artevelde wordt in het hekeldicht expliciet geformuleerd:

[...] *Als uw maeg begint te spreken
volgt de lessen van Madam -
vreet kasseien en zuipt water
Arme duivels, zweet en zwijgt
Laet het vleesch voor non en pater
Als ge maer ne koeivoet krijgt*

Koeivoet (bis)

*Koeivoet smaekt Artevelde goed
Veertien stuivers, 't is gevonden
Hoe g'er en kind mee voedt
Koopt wat afval voor de honden
Hooft ge 't? Arm Gentsch bloed!
Vraek, vraek, vraek.
Artevelde's geest ontwaak [...]*

Lode Hoste heeft deze versie toevalligerwijze gevonden in de handschriften van de Universiteitsbibliotheek⁵⁷. Omdat het niet zo volks was als de andere, iets recentere versie, vermoedde hij reeds dat het uit de pen van een man der letteren was gevloeid en inderdaad, Jacques Mertens heeft het aan de jong gestorven, Vlaamsgezinde en antiklerikale intellectueel Emiel Moyson kunnen toeschrijven, die zoals bekend een belangrijke rol speelde in de Gentse arbeidersbeweging op het einde van de jaren 1850⁵⁸. Zijn *Koeivoet* kan rechtstreeks in verband gebracht worden met de sociale moeilijkheden en stakingen die Gent in 1857 gekend heeft en die mede tot de oprichting van de eerste permanente vakverenigingen van spinners en wevers hebben geleid (zie hoger). Moyson was bij die organisaties betrokken en werd al gauw zeer populair in het arbeidersmilieu. Hij ontleende die populariteit precies aan zijn liedjesteksten en cassante kritieken op fabrikanten en andere heren (en dames) die het voor het zeggen hadden.

⁵⁷ HOSTE L., De 'Koeivoet', een sociale aanklacht. *AMSAB-Tijdingen*, III, 1984-1985, 4, pp. 103-109.

⁵⁸ MERTENS J., Emiel Moyson als dichter van de 'Koeivoet'. *AMSAB-Tijdingen*, IV, 1985-1986, 2, pp. 39-44. Over Moyson, zie VANSCHOENBEEK G., *Mijnheer Emiel. De lotgevallen van een intellectueel in de arbeidersbeweging*. Gent, 1988.

KOEIVOET. An : *Polka des pitous d'or (of Margo! Margo!)*

1.

Jongens! het is neer de kloaten,
en het spel loopt op een end :
sonder schoenen sijn ons' poeten,
Burgers van het oude Gent!
En de papen in het klooster,
worden dik en vet als spek ;
eensn koeivoet op den rooster,
laten sy voor onsen bek.

Koeivoet, (bis.)
die daer wat zout op doet,
segt madam', in haer sermoenen,
blyft verstandig en gezond ;
het is bifstuk alle noemen,
vraegt het meer een mynen hond.
Foei, foei, foei, foei!
Vreet dat selve, gentsche koei.

2.

Vleesch en haler sijn meer droomen,
dat 's wergif voor onse mag.
Waerlos sijn ge toek gekomen?
Arme Gentenars van daeg!
Allyd werken, allyd sweeten,
voor dat luije kloostervee,
en nog koeivoet moeten stent
Wel *profiteet* daermê.

Koeivoet, (bis.)
die 'er meer nat by doet
kan er lekker soep van koken,
segt dat satnaswyf alweer ;
giet dat in uw gentsche knoken,
mynen hond krygt ook niet meer.
Wel, wel, wel, wel!
Maekt een einde en dat spet,

3.

Laet u in de kleeren steken,
laet u scheeren lyk een lam ;
als u maeg begint te spreken,
volgt de lessen van madam' :
vreet kasselij en suipt water,
arme duivels, sweet en swygt ;
laet het vleesch voor non en pater,
als ge maer ne koeivoet krygt.

Koeivoet, (bis.)
smaekt Artevelde goed.
Veertien stuivers — 't is gevonden,
hoe g' er vrouw en kind mêt voedt :
koopt wat afval voor die handen,
hoort ge 't? Arme gentsche bloed!
Vraek, vraek, vraek, vraek!
Arteveldes geest, ontwaek!

4.

Ziet die paters sich eens mesten,
met ons bitter arbeidswet ;
alles is voor hun ten besten :
wyn en kiehens steen gered.
En dan senden sy de wyren,
struimpilaren van hun kot,
dat gy mter sondt vastig blyven,
met ne koeivoet in den pot.

Koeivoet, (bis.)
als 't langer daren moet,
sien wy d'oude Gentenaren,
nijlgetoerd en afgeproet,
vallen als de droege blaren,
stervend van den honden kost.
Oeh, Heer! Oeh, Heer!
Zyn er dan geen mannen meer!

Vruchten van de vryheidsdagen,
sijt nu d'oude gentsche reus,
sich eijendig dood te klagen,
met nen rink door synen neus ;
hy ligt met gebanden klouwen,
suchtend over vrouw en kind,
aen een koeivoetbeen te knouwen,
dat madam' zoo lekker vindt.

Koeivoet, (bis.)
was er in Gent nog moed,
stond het vleesch en de pataters,
voor den arbeidloen gered ;
maer nu krygen 't luije paters,
die wy mesten met ons sweet.

Want, want, want, want!
Kloosters sijn de plaeg van 't land.

Leyden, drukk. van J. van Aken.

“Koeivoet” [door Emiel Moyson], mei 1857. UB Gent,
Vliegende blaadjes, IC 124-125

In het voorjaar van 1859 schreef Moyson het arbeiderslied *Ten strijde!* dat min of meer toevallig zijn weg vond naar woelige vergaderingen van wevers, die opnieuw aan het staken waren gegaan. Het lied was voor de Gentse procureur het bewijs van een complot, waarvan Emiel Moyson in Brussel de spilfiguur was en dat zich via de voorzitters van de spinners en wevers naar Gent vertakte. De complottheorie hield geen steek, maar het is voor ons verhaal interessant te wijzen op de strijdvaardigheid die uit de tekst spreekt en die alweer een duidelijke referentie naar Van Artevelde bevat. De slotcoupletten luiden immers:

[...] *Toch slaven, rijst, rijst op, gij werkmansvrienden,
rijst uit uw' slaap en 'reikt elkaar de hand'
bestrijdt 't geweld, bestrijdt die 't volk verblinden,
en weelde komt in 't lieve Vlaanderenland.*

*En weelde komt en balsemt al de wonden
waar 't goedig Volk sinds eeuwen lang aan leed,
en Vlaanderen heeft zijn' ouden glans hervonden,
dien rijken glans toen Artevelde streed!*

*Sa, gezellen,
weest kloek gezind, de strijd begint,
o laat uw boeien niet meer vaster knellen!*
*Sa, gezellen,
de strijd begint, weest kloek gezind,
opdat de werkman eens zijn rechten wint⁵⁹.*

Moyson heeft later nog met het idee gespeeld om zelf ook een toneelstuk rond de 'Wijze Man' van Gent te schrijven. Het snijdt hout om te veronderstellen dat hij zich met al zijn romantische verbeeldingskracht sterk met de middeleeuwse volksheld identificeerde en zichzelf al zag als de nieuwe Artevelde die de arbeiders naar een betere toekomst leidde⁶⁰.

5. De Arteveldefeesten in 1863

Voor deze missie was Moyson echter een te kort leven beschoren. Hij overleed reeds in 1868, toen hij amper 30 jaar was. Wel zou hij de grote Arteveldefeesten van 1863 nog meemaken; hij organiseerde er zelfs een soort alternatieve viering voor arbeiders en flaminganten in zaal Spiegelhof, waar veel volk naartoe kwam. Het jaar 1863 stond opnieuw in het teken van hongersnood en crisis en dit als gevolg van de Secessie-oorlog in de Verenigde Staten (1861-1865). Het katoen uit de plantages in het Zuiden kon niet meer verscheept worden langs de noordoostelijke havens, zodat in Gent en elders in West-Europa een ware *famine du coton* heerste. Honderden katoenarbeiders raakten op heel korte tijd hun werk kwijt, op een ogenblik dat de vakorganisaties hun combattiviteit van het einde van de jaren vijftig al verloren hadden en te midden van de katoencrisis zelfs helemaal ten onder zouden gaan. De reeds genoemde Pol De Witte schreef in zijn memoires dat wie in de zomer van 1863 als vreemdeling de stad bezocht niet gezegd zou hebben dat een groot deel van de bevolking nog zwaar onder de gevolgen van de crisis leed. Hij wijdt een heel hoofdstuk aan de Arteveldefeesten, die van het stadsbestuur de *luisterrijkste en schitterendste feesten* moesten worden *die ooit te Gent gezien waren*. De Witte bevestigt dat wie ze beleefd had nadien niets dergelijks meer meemaakte in de stad. Uit de lagere bevolkingsgroepen kwam kennelijk geen woord kritiek over de schijn van pracht en praal die toch schril afstak tegen de materiële ellende waaronder men dagelijks gebukt ging:

Nooit wellicht viel een voornemen meer in de smaak van het grootste deel van de bevolking. De Gentenaars waren ten allen tijde zeer fier op hun grote stadsgeenoot, en de burgerij bracht dit gevoel tot uiting, door weken, ja maanden van tevoren te beginnen met het doen verven en opsmukken van hun woning, om aldus aan de stad een vrolijk en welvarend uiterlijk te geven⁶¹.

⁵⁹ MOYSON E., *Liedjes en andere verzen (Nieuwe druk)*. Gent, 1909, pp. 26-27.

⁶⁰ VANSCHOENBEEK G., *op. cit.*, p. 27.

⁶¹ DE WITTE P., *op. cit.*, p. 90.

De Arteveldefeesten werden in de pers al vanaf maart 1863 besproken. Op 30 maart werden de eerste marmerblokken aangebracht voor het standbeeld dat op de Vrijdagmarkt zou worden opgetrokken. In 1859 waren het stadsbestuur en de regering eindelijk tot een overeenkomst gekomen. Het bekende standbeeld werd opnieuw gemaakt door de Vigne-Quyo. Jacob Van Artevelde is voorgesteld met gestrekte rechterarm, de linkerhand steunt op een wapenschild met de Leeuw van Vlaanderen. De houding is voor interpretatie vatbaar. Diverse interpretaties deden dan ook de ronde: Artevelde spreekt het volk toe, Artevelde zweert trouw aan de Gentse vrijheden, Artevelde staat klaar om ten strijde te trekken aan het hoofd van zijn leger, Artevelde wijst naar Engeland, Artevelde voelt of het nog regent, Artevelde bestelt vijf pintjes uit het café rechtover (voor hemzelf en de vier jongedames die op zijn sokkel zitten) enz. enz. Men ging zo ver Artevelde aan kinderen voor te houden als een soort schrikbeeld van wat er zou gebeuren als ze teveel in hun neus peuterden⁶².

In augustus 1863 werden semi-officiële stappen ondernomen door de bestuurders van de grote fabrieken en nijverheidsgestichten om de arbeiders tijdens de Arteveldefeesten vrijaf te geven.

Er werd een handeltje rond de Arteveldefiguur opgezet. Men verkocht pentekeningen en miniatuurstandbeeldjes, zoals de kleine pleisterbeeldjes van beeldhouwer De Smul, die tegen 2 fr. per stuk van de hand werden gedaan. De *Gazette van Gent* schreef over een pronkstuk dat een goede vervanging zou zijn van de Napoleons en de Zouaven en alle andere vreemde prullen die op de schouw van de werkman staan⁶³.

De straten en gevels werden schitterend versierd. De stad organiseerde een versieringsconcorso met prijzen. Men nam hier niet individueel aan deel, maar in het kader van wat overbleef van de oude instelling van de gebuurten, die ook voor de verlichting instonden. De jury hield bij de beoordeling van de versieringen rekening met de uitgestrektheid van de gebuurte. Heel wat gevels hadden opschriften die de roem van de gevierde held bezongen. Pol De Witte herinnerde zich vooral één dichtstuk, dat boven de deur van een coiffeur in de Korte Dagsteeg hing en dat hij zeer passend vond:

*Onzen Jacob had toepet
En haar op zijn tanden
Daarom vier ik mee
En laat ik mijn keersen branden*⁶⁴.

De inhuldiging van het Arteveldestandbeeld vond plaats ter gelegenheid van en in combinatie met het tweede congres van de *Association Internationale pour le Progrès des Sciences Sociales*, dat plaatsvond van 13 tot 20 september 1863. In de Universiteitsbibliotheek is een omvangrijke bundel bewaard in verband

⁶² VERMEULEN J., *op. cit.*, pp. 69-70.

⁶³ *Gazette van Gent*, 12 augustus 1863.

⁶⁴ DE WITTE P., *op. cit.*, p. 91.

VAN ARTEVELDE EN DE GENTSE ARBEIDERSBEWEGING

met de festiviteiten, die op zichzelf eigenlijk al een studie waard zijn. We vinden hier onder meer een lange lijst van binnen- en buitenlandse leden die de feestelijkheden en andere activiteiten bijwoonden. Men kon onder meer een grote fruittentoonstelling bezoeken.

In het kader van dit artikel beperk ik mij tot de onderdelen van het feestprogramma die een 'volks' karakter hadden. De Arteveldefeesten waren alvast volks in die zin dat cafés, herbergen en andere openbare gelegenheden 's nachts open mochten blijven. Bij het Nederlandstalige feestprogramma, dat uitgeplakt en verspreid werd, was een *Kortbondig verhaal der meest bekende daden van Jacob van Artevelde* gevoegd. De volksheld werd hier voorgesteld als volksliedende, moedige en onbaatzuchtige Wijze Man:

Gent's grootste man verheerlijkt.

Door lang geduld en volherding heeft men eindelyk recht laten wedervaren aen de wensch der Gentenaers om de beroemdsten en verdienstelyksten man, die ooit in dezen stad geboren wierd, door een openbaer Monument te verheerlyken.

Dikwyls heeft men in Gent voorstellen gedaen om Standbeelden te plaetsen ter eere van dwingelanden en wreedaerts, die in plaets van hunnen vaderlyke vorsten, hunnen beulen geweest zyn. [...]

Het was Jacob van Artevelde, de held en staetsman, die tot de Gentsche burgery zegde: Gentenaers, als gy my met het geld der Gemeente kasteelen ziet bouwen en mijne kinderen gouden spooren ziet dragen, gelooft mij niet meer! Als wilde hij zeggen dat hij het zweet van burger en werkmán niet verlangde, maer hun welvaren behertigde. [...]

Op 12 september 1863 organiseerde het Weldadigheidsbureau een grote brooduitdeling. De volgende ochtend trok een stoet van gedecoreerde arbeiders - vaak mensen die iemand uit het water hadden gered of zich anderszins verdienstelijk hadden gemaakt - van de Beurs tot aan de Minardschouwburg. 's Avonds werd *Jacob Van Artevelde* door Frans Van Geert daar gratis opgevoerd door de Fonteinisten. Op 14 september bereikten de feesten een eerste hoogtepunt. Eenentwintig kanonschoten kondigden de aankomst van Leopold I en de koninklijke familie aan. De Vrijdagmarkt zag zwart van het volk. Aan alle ramen en tot op de daken zag men kijklustigen. Talrijke bewoners hadden hun kamers of vensters tegen aanzienlijke bedragen verhuurd. Om het met de woorden van Pol De Witte te zeggen: *men had op de Vrijdagmarkt geen appel kunnen gooien zonder een hoofd te raken*. De toeschouwers stonden tegen de huizen geperst, alle daken stonden vol mensen. Om 15u. begon de inhuldiging, waarbij de cantate *Jacob Van Artevelde* door N. Destanberg & F. A. Gevaert, de latere directeur van het Koninklijk Conservatorium te Brussel, werd uitgevoerd door de kinderen van de stadsscholen, die allemaal in het nieuw waren gestoken, en diverse muziekmaatschappijen. In totaal waren er 1.200 uitvoerders. De Vigne, die de ridderlijke vaderfiguur had gebeeldhouwd, werd gefeliciteerd en gedecoreerd door de koning. 's Avonds, ter gelegenheid van het koninklijke banket,

betuigde Leopold de stad en haar bevolking zijn medeleven met de sociaal-economische malaise. Hij was van mening dat alleen God de stad kon redden ... (of een nieuwe Artevelde?)

De volgende dag werd de cantate opnieuw gespeeld in het kader van een groot volksconcert (17 u). De cantate had een Vlaamse én een sociale ondertoon:

*Wie vond werk voor het volk door het lyden
Overmand?*

*Wie verbond aen het nyvrige Vlaendren
't Britsche strand?*

*'t Was ons Ruwaert, ons Roem en de Roem van het land
Hy vond werk voor het volk door het lyden
Overmand⁶⁵.*

Om 18u30 kon men dan naar een kosteloze voorstelling van Van Peene's *Jacob Van Artevelde* in de Minard. Later op de avond was er een groot feest in het Casino en een Bal Populaire op de Kouter. Op 16 september organiseerde de liefdadige kring 'De Zonder Naem Niet Zonder Hert' (1856) een muzikale matinée, waarbij een prijsuitreiking aan de deelnemers van de Bestendige Armbus plaatsvond. Dierman-Seth, de voorzitter, sprak een plechtige redevoering uit, die christelijk geïnspireerd was en de *weldenkende en menschlievende personen* die aan het congresseren waren over het lot van de werkende klasse, zegende. De 'nederige' doelstelling van 'De Zonder Naem Niet Zonder Hert' werd als volgt geformuleerd:

Wanneer een werkman, terwyl hy zyn bedryf uitoefent, gekwetst wordt, wanneer hy als martelaer op het slagveld van den arbeid valt, dan valt hy niet alleen, maer meestendeels slingert de slag die hem neder werpt, zyne vrouw en kinderen in de diepste ellende. Welnu, wy willen verhinderen, dat die werkmansfamilie het ontzaggelyk getal armen en ongelukkigen ga vervoegen, welke van de openbare weldadigheid leven en van dan af voor de samenleving en voor de menschelyke weerdigheid verloren zyn.

In het kader van de verheerlijking van Van Artevelde, *Gents grootste burger*, had de Bestendige Armbus 10.000 fr. omgehaald. Met dit bedrag was men van plan 1.000 kinderen van de kosteloze stadsscholen te kleden. Het was expliciet de bedoeling om *den heugelyken dag [...] in de gemoederen der lagere klassen te printen. De Wijze Man, die het volk zoo zeer beminde, zal uit den hooge op dit liefdewerk goedig neerzien⁶⁶.*

⁶⁵ UBGent, G. 19695.

⁶⁶ *Redevoering uitgesproken door M. Dierman-Seth ter gelegenheid der plechtige prijsuitreiking aen de deelnemers der Bestendige Armbus, 16/9/1863 (UBGent, G. 19695).*

VAN ARTEVELDE EN DE GENTSE ARBEIDERSBEWEGING

De Arteveldefeesten werden besloten met een groot concert in de dierentuin en een Venetiaans feest door de maatschappij van de Regatten: de verlichte boten en het grote vuurwerk overtroffen alle voorgaande feestelijkheden. De stad was prachtig verlicht door kleine vetlampjes. Het Venetiaans feest op het water vormde de absolute climax van de feesten. Uiteraard was ook een vlot met het reuzenbeeld van Artevelde present. Volgens Pol De Witte *was men het er algemeen over eens dat we nooit meer iets dergelijks zouden te zien krijgen. En inderdaad, sedertdien werden onze kermissen onbeduidender*. De reden hiervoor zocht hij bij de levensbeschouwelijke verdeeldheid die het bloeiende verenigingsleven deed uiteenvallen⁶⁷.

In feite werd die levensbeschouwelijke verdeeldheid al voor een stuk duidelijk tijdens de Arteveldefeesten. Het bekendste lied, de reeds genoemde cantate van Destanberg en Gevaert, had immers een antiklerikale dimensie. Eén van de versregels luidde namelijk *En dat hij de trots van Rome machteloos hier heeft neergeveld*, wat niet in dank werd afgenomen door de Gentse clerus. Toen de 1.200 kinderen de cantate aanhieven op de Vrijdagmarkt, begonnen plotseling de kerkklokken te luiden. Deze uiting van protest, want dat was de bedoeling, had echter precies het tegenovergestelde effect: het publiek geloofde dat het een blijk van hulde aan Van Artevelde was⁶⁸. De katholieke kritiek op de Arteveldefeesten werd vooral geformuleerd in de ultramontaanse krant *Le Bien Public*. Er verscheen zelfs een overdruk van haar commentaar op het overwegend sociaal-liberaal geïnspireerde congres in brochurevorm, onder de titel *Les libres-penseurs peints par eux-mêmes*⁶⁹. Daar waar Jacob Van Artevelde tot dan toe een echte 'Gentse' held was, in die zin dat hij niet door een bepaalde politieke strekking werd toegeëigend, gingen de katholieken voortaan niet langer unaniem in de verering van Van Artevelde mee. De verdeeldheid tussen de historici werd in hun gereserveerde houding in rekening gebracht:

*Puisque la question des services rendus par Van Artevelde divise les historiens, nous comprenons fort bien que le projet de se livrer à un enthousiasme délirant à l'occasion de l'inauguration de la statue du héros, ne rencontre pas dans notre ville une adhésion sans réserves*⁷⁰.

Vanaf 1863 zou Jacob Van Artevelde dus meer de held zijn van de geuzen en de liberalen - dat zien we bijvoorbeeld aan publicaties van het Willemsfonds of voordrachten van Julius Vuylsteke. Op 30 juli 1888 werd het zilveren jubileum van het standbeeld van Jacob Van Artevelde gevierd, met onder meer een volksvoordracht door Vuylsteke. Hij stelde dat er in Gent *geen mensch was die niet van jongs af dien naam heeft leren uitspreken, die dien naam niet op de lippen, en ook in het harte draagt*. Voor hem was Van Artevelde de bevorderaar

⁶⁷ DE WITTE P., *op. cit.*, pp. 91-92.

⁶⁸ DE WITTE P., *op. cit.*, p. 91.

⁶⁹ UB Gent, G. 6071.

⁷⁰ *Le Bien Public*, 3 september 1863.

van de liberale democratie⁷¹.

Stellen dat de 'Wijze Man' voortaan helemaal uit het discours van katholieken gebannen werd, is niet correct. Zo bevatte een *Artevelde - Volksalmanak* voor 1864 een levensschets van Jacob Van Artevelde door Frans De Potter, de stichter van het Davidsfonds. Deze schreef onder andere:

*[...] hij zelf bleef bij het volk bekend onder den naem van 'den Wijzen Man'. Zouden wel ooit zulke dankbare gevoelens bestaen in het herte des volks voor eene heerschzuchtige, voor eenen bedrieger? Artevelde bezat de waerdigheid, de edelheid van eenen vorst. By alle standen was hy bemind, omdat hy wederkeerig alle met een gelyk regt wist te beschermen. [...] Onbetwist en onbetwistbaer is het, dat door Artevelde's strevingen de gemeenten Gent, Brugge en Yperen den hoogsten luister bereikten*⁷².

In 1864 werd de eerste verjaardag van het Arteveldestandbeeld tijdens de Gentse feesten in juli gevierd door het standbeeld met 'elektriek vuer' te verlichten⁷³. Op 11 september 1864 vierden de liberalen een zegepraal, met achteraf een feest in de arbeiderswijk van het Heilig Kerst. Aan de dokken vonden een concert en een volksbal met algemene verlichting plaats. De Muide en Voormuide deelden in de feestvreugde met een zakloping, een ringsteking, een mastbeklimming en het oplaten van een luchtballon. Ook op Meerhem werden verschillende volksspelen en een bal georganiseerd. Op 18 september vierden de omwonenden van de Vrijdagmarkt de verjaring. Er was een estrade met fakkellicht die door de muziekmaatschappij van de stad opgeluisterd werd. Het standbeeld werd voor de gelegenheid met 'bengaals' vuur verlicht. Dankzij het mooie weer was het volksbal op de Vrijdagmarkt een groot succes⁷⁴. Toch spande de wijk van de Dampoort en het Spanjaardkasteel (*Ham, Dampoortschestraat, Voorgeborgte, Route Royale, Sint-Amansberg*) de kroon. Een ludiek strooibiljet kondigde het feestprogramma dat verstoken was van elke zwaarwichtigheid aan. Aan de Ham kon men een 'ballet' van de 'Logte Genteneers', een kuipsteking en vuurwerk bijwonen; in Sint-Amansberg vonden een mastklimming en een ezelskoers plaats en aan het Spanjaardkasteel kon men zaklopen. Het triomfstuk bestond uit het oplaten van een luchtballon en vuurwerk⁷⁵.

⁷¹ VUYLSTEKE J., *Volksvoordracht*. Gent, 1888.

⁷² *Artevelde - Volks-Almanak voor 1864, bevattende de levensschets van Jacob van Artevelde door Frans De Potter*. Gent, 1864, p. 23 (UBGent, G. 6071).

⁷³ *Gazette van Gent*, 10 juli 1864.

⁷⁴ *Gazette van Gent*, 5 september-19 oktober 1864.

⁷⁵ *Programma Arteveldefeesten*, 1864. UBGent, G. 19695.

6. De voortzetting van de Arteveldecultus in de socialistische arbeidersbeweging

Min of meer onafhankelijk van deze 'volkse' traditie leefde Jacob Van Artevelde voort in de socialistische arbeidersbeweging. Twaalf jaar nadat hij met zijn standbeeld een definitieve plaats verwierf in de Gentse volkscultuur, zien we dat standbeeld zelfs opduiken in het politie-archief. In 1875 zou voor het eerst een rode vlag ontvouwd worden in de Gentse straten. De leden van de Antwerpse afdeling van de Internationale kwamen haar aan de Gentenaars aanbieden als embleem van verbondenheid. Het was maar een schamele vertoning: slechts 105 mensen paradeerden op straat, 70 Gentenaars en 35 Antwerpenaars. Ze zorgden ervoor dat er veel ruimte tussen de rijen was om de indruk te wekken dat ze met meer waren. De Internationalisten droegen twee rode vlaggen met een Frygische muts en rode cocardes. Ze zongen de Marseillaise en de Vlaamse Leeuw en brachten een groet aan het standbeeld van Jacob Van Artevelde: een merkwaardige mengeling van traditionalistische en revolutionaire symbolen, die een constante zou blijven in de rituelen van de Gentse socialisten⁷⁶. Twee jaar later werd van 9 tot 16 september 1877 het Algemeen Congres van de Eerste Internationale in Gent gehouden. De Gentse leiders rekenden op 30.000 à 80.000 deelnemers aan de grote openingsstoet, die ze vanaf juli begonnen voor te bereiden. Begin september werden enorme rode affiches in de stad aangeplakt om het congres, de stoet en de andere activiteiten aan te kondigen. Op 9 september 1877 verzamelden de Gentenaars om 9 uur 's ochtends op de Vlasmarkt, van waar ze met de rode vlag en een muziekkorps vooraan naar het station marcheerden om 83 afgevaardigden uit Antwerpen af te halen. Een stoet van ongeveer 1.000 mensen, grotendeels niet-leden, trok dan via de Vrijdagmarkt naar het Zuidstation om 71 congressisten uit Brussel, 6 uit Verviers, 3 uit Mechelen, 6 uit Kortrijk, 2 uit Frankrijk en 1 uit Oostenrijk te verwelkomen. Op de Vrijdagmarkt werd halt gehouden om hulde te brengen aan Jacob Van Artevelde, met een lauwerkrans of 'immortellen kroon'. De Gentse kopman Paul Verbauwen, een voormalig wever, die de kost verdiende als herbergier en boekhandelaar, hield een pathetische redevoering, waaruit bleek dat de romantische retoriek met de verwijzing naar *den Burger-Demokraet* nog niet tot het verleden behoorde. Drie dagen later sprak de toen 51-jarige Duitse sociaal-democraat Wilhelm Liebknecht, lid van de Reichstag, over de ontwikkeling van het socialisme in zijn land en het belang van het parlement en het onderwijs als hefboomen voor de arbeidersmacht. Hij sprak in het Duits, maar oogstte niettemin een groot succes. Liebknecht besloot zijn redevoering met de stelling dat Gent de sterkste citadel van het socialisme was. Volgens de hoofdcommissaris kwamen 700 mensen naar Liebknecht luisteren, terwijl men er 2.000 had verwacht en *De Werker* overdreef dat er 2.500 geweest waren⁷⁷. Het sterk intern verdeelde congres van

⁷⁶ DENECKERE G., *op. cit.*, p. 634.

⁷⁷ DENECKERE G., *op. cit.*, pp. 635-636; zie ook PEIREN L., Het Universeel Socialistisch Congres van Gent (9-16 september 1877) en zijn betekenis voor de Europese en Belgische arbeidersbeweging in het laatste kwart van de 19de eeuw. *BTNG*, XXIII, (1992), 1-2, pp. 131-182.

1877 in Gent was in feite de laatste stuip trekking van de Eerste Internationale en de voorbode van het sociaal-democratische programma van een gedeelte van de Belgische socialisten. De komst van Liebknecht symboliseert de groeiende invloed van het Duitse reformistische model, dat op het congres van Gotha (1875) de bovenhand had gekregen.

Van Artevelde bleef een grote aantrekkingskracht uitoefenen als referentiefiguur in de Gentse arbeidersbeweging. Er werd zelfs opnieuw een krant naar hem genoemd, *'t Volk van Artevelde*, die weliswaar niet lang bestaan heeft er is een niet gedateerd nummer van bewaard, wellicht uit juli 1881. Alle artikelen staan in het teken van de strijd voor het algemeen stemrecht⁷⁸.

In de toespraken van Edward Anseele, die vanaf 1886 tot de onbetwiste leider van het Gentse socialisme uitgroeide, fungeerde Van Artevelde als een terugkerende metafoor. Het is trouwens onmiskenbaar dat Anseele zich nog meer dan Moyson met Van Artevelde identificeerde. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het wijde armgebaar dat hij maakte tijdens meetings, een bewuste pose, die op sommige foto's is vereeuwigd en waarvan het standbeeld door Jozef Cantré aan het Zuid het versteende bewijs levert⁷⁹. De identificatie met Jacob Van Artevelde was overigens niet alleen een element in het zelfbeeld van Vader Anseele, ook de buitenwereld legde een verband, tot in het buitenland. Zo noemde *Le Figaro* Anseele in 1893 *L'authentique successeur de Jacquart d'Artevelde [sic]*⁸⁰.

Besluit

Op die manier is de cirkel rond. De lege plaats die Jacob Van Artevelde voor de 19de-eeuwse arbeider symboliseerde, werd door Edward Anseele bekleed. Ook Anseele heeft trouwens iets dat sterker is dan zichzelf; ook in zijn geval heeft de mythe de man overleefd. De feiten die aan het licht kwamen bij het faillissement van de Bank van den Arbeid in 1934 waren bijvoorbeeld niet van aard om zijn status aan te tasten.

De historiek van de Arteveldecultus in 19de-eeuws Gent levert een rijk geschaakt verhaal op van de manier(en) waarop en de kanalen waarlangs 'het volk' zich een duister middeleeuws figuur toeëigende. Jacob Van Artevelde ging een nieuw leven leiden, misschien zelfs meerdere levens naast elkaar.

Deze resurrectie van Van Artevelde illustreert dat de problematiek van mythologisering en verheerlijking van grote historische personages complexer is dan bijvoorbeeld in Anne Morelli's boek over 'De grote mythen uit de geschiedenis van België' wordt gesuggereerd. De basisstelling van dit boek is

⁷⁸ UB Gent, J. 718; VOORDECKERS E., *Bijdrage tot de geschiedenis van de Gentse pers. Repertorium (1667-1914)*. Leuven-Parijs, 1964, p. 64.

⁷⁹ VANSCHOENBEEK G., *Onroerend rood. Het Gentse oeuvre au rouge. Wandeling langsheen de bouwkundige geschiedenis van het socialistische Gent*. Gent, 1991, p. 60; IDEM, *Novecento in Gent. De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*. Antwerpen-Baarn, 1995, p. 30.

⁸⁰ Geciteerd in *Het Volk*, 26 april 1893.

VAN ARTEVELDE EN DE GENTSE ARBEIDERSBEWEGING

dat nationale mythen van bovenaf en door bemiddeling van historici worden gecreëerd om een volk de illusie van een gemeenschappelijke vaderlandse geschiedenis voor te houden. Die these snijdt natuurlijk hout, maar vertelt niet het hele verhaal. Als we de Arteveldemythe in de Gentse arbeidersbeweging bekijken, zien we de werkzaamheid van de verwevenheid tussen geschiedenis en macht in de andere richting, met een emancipatorische finaliteit.

Het onderzoek van de mythe 'van onderuit', via de mensen die 'de Grote Man' maken, is dus beslist een even interessante onderneming als de queeste naar de reële Jacob Van Artevelde in de 14de eeuw. De vraag is dan hoe onderdrukte arbeiders een historisch personage naar hun hand zetten en aan welk verlangen dit beantwoordde. Het lag immers niet in de bedoelingen van de intellectuele kringen, die zich met Van Artevelde's rehabilitatie bezighielden, om hem aan de arbeiders voor te houden als voorbeeld van de succesvolle vrijheidsstrijder. Vanuit een freudiaans perspectief kunnen we inzien dat Jacob Van Artevelde de allures van een vaderfiguur aannam. De hunkering naar een nieuwe Artevelde, die werk en vrijheid zou bezorgen, het voor het volk zou opnemen, voor de arbeiders in de bres zou springen en hun spreekbuis zou zijn, kan in de 19de-eeuwse Gentse arbeidersbeweging als een constante beschouwd worden. De confrontatie van die hunkering met de vraag of Jacob Van Artevelde de hem toegedichte rol nu al dan niet écht gespeeld heeft, gaat mijns inziens verder dan de conclusie dat het volk dwaalde in zijn verlangen naar 'een Grote Man'. Een belangrijke dimensie verdwijnt uit het blikveld als historici zich beperken tot het demythologiseren van grote mannen. Men kan de mythe niet zomaar uit de geschiedenis schrappen. De held maakt wel degelijk deel uit van de geschiedenis, ook al vallen de man en de mythe niet samen zoals blijkt uit de Arteveldecultus in 19de-eeuws Gent. Wat Freud de historische waarheid noemt, de waarheid over Van Artevelde als mythe, die aan bepaalde wensdromen beantwoordt, vertelt ons meer over de 19de-eeuwse arbeidersbeweging dan over Van Artevelde zelf. Zelfs de meest verstokte positivist kan er niet omheen: de mythe van de grote man zette machten en mensen in beweging die op hun beurt de geschiedenis maakten tot wat ze geweest is.